

KARACADAĞ
KALKINMA AJANSI • DEVELOPMENT AGENCY

2010 YILI EKONOMİK GELİŞME MALİ DESTEK PROGRAMI

Etki Analizi Raporu

Prof. Dr. Abuzer PINAR

Sunuş

Diyarbakır ve Şanlıurfa (TRC2) Bölgesi'nde faaliyette bulunmak üzere 2009 yılı sonlarında faaliyete başlayan Karacadağ Kalkınma Ajansı; kuruluş amacı olan bölgesel gelişme ve kalkınmayı sağlamaya yönelik araştırma-planlama, programlar çerçevesinde projelere mali ve teknik destekler sağlama, destek verdiği projeler ile bölgede gerçekleştirilen yatırımları izleme ve değerlendirme, bölgeye özel sektör yatırımlarını çekmek için yatırım tanıtımı ve destek çalışmalarını yoğun ve başarılı bir şekilde sürdürmektedir.

Ajansımız tarafından 2010 yılında özel sektöre yönelik uygulanan Ekonomik Gelişme Mali Destek Programı kapsamında destek verilen projelerin uygulanması 2011 yılı sonunda tamamlanmıştır.

Bu programla, TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) Bölgesi'nde yenilikçi ve modern yöntemler kullanılarak sanayi ve tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, hizmet sektöründe turizmin teşvik edilmesi, sanayi, tarım ve turizm sektörlerindeki işletmelerin rekabet ve ihracat kapasitelerinin artırılması, böylece yeni istihdam olanakları yaratılarak işsizlik ve yoksulluğun azaltılması amaçlanmıştır.

Ekonomik Gelişme Mali Destek Programı için yapılan proje teklif çağrısına toplam 404 proje başvurusu yapılmıştır. Başvuruların % 53'ü Diyarbakır ve % 47'si ise Şanlıurfa'dan gelmiştir. Diyarbakır'dan yapılan proje başvurularında "sanayi" sektörüne yönelik projeler ilk sırada yer alırken, Şanlıurfa'dan yapılan proje başvurularında GAP'ın olumlu etkisiyle "tarıma dayalı sanayi"ye yönelik projeler ağırlık kazanmıştır.

Bu program kapsamında, yapılan teknik ve mali değerlendirme sonucu başarılı olan toplam 61 proje sahibi ile destek sözleşmesi imzalanmıştır. Ancak, bu sözleşmelerden 6'sı çeşitli sebeplerle fesh edilmiş ve kalan 55 proje ise başarıyla uygulanmıştır. Bu projelerin 51'i kar amacı güden kuruluşlara(firmalara) ve 4'ü kar amacı gütmeyen kurumlara aittir. Bu projeler için Ajans tarafından toplam 9.659.936,64 TL hibe verilmiş; proje sahiplerinin eş-finansman katkısıyla (10.288.164,66 TL) birlikte Diyarbakır ve Şanlıurfa Bölgesi'nde toplam 19.948.101,30 TL'lik bir yatırım gerçekleştirilmiştir.

Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği'nin 47 nci maddesinde, "Ajans bir yıl içerisinde desteklediği proje ve faaliyetlerin istihdam, yatırım, ihracat, ithalat, turizm ve diğer yönlerden bölge kalkınması bakımından doğurduğu etki ve sonuçlarını en geç iki yılda bir analiz eder ve hazırlamakla mükellef olduğu yıllık faaliyet raporlarında bu etki ve sonuçlara yer verir" denilmektedir.

Yönetmeliğin yukarıda belirtilen hükmü gereği, Ajansımız tarafından uygulanan 2010 Yılı Ekonomik Gelişme Mali Destek Programının istihdam, yatırım, ihracat, ithalat, turizm ve diğer yönlerden bölge kalkınması bakımından doğurduğu etki ve sonuçları tespit ve analiz etmek amacıyla 2013 yılı içerisinde bu çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmanın bulguları, ülkemizde ve bölgemizde yeni mali destek programlarının tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi açısından yol gösterici olacaktır.

Yapılan etki analizi çalışmasının; Ajansımız tarafından özel sektöre yönelik uygulanan ilk mali destek programı olması nedeniyle büyük önem taşıyan bu programın, Bölgemizdeki işletmelerin üretim, istihdam ve ihracat kapasitelerini arttırması, yeni ürün üretmesi veya ürün gamını geliştirmesi, ilk kez ihracat yapması veya ihracat yapılan ülke açısından çeşitliliğe yol açması, kurumsallaşmalarını ve piyasaya daha fazla entegre olmasını teşvik etmesi, yeni istihdam olanakları oluşturarak Bölgemizin en önemli sorunu olan işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunmasına vesile olduğunu ortaya koyması bizleri mutlu etmiştir.

Bu nedenle; gerek bu Programın hazırlanması ve uygulanmasında emeği geçen Ajans çalışanları, projeleri değerlendiren bağımsız değerlendirme uzmanları ve projelerin başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlayan proje sahiplerine, gerekse Programın etki analizinin yapılmasında emek verenlere çok teşekkür ediyoruz.

KARACADAĞ KALKINMA AJANSI
YÖNETİM KURULU

Önsöz

Bu rapor, Diyarbakır ve Şanlıurfa (TRC2) Bölgesi'nde faaliyette bulunan Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın 2010 yılında özel sektöre yönelik olarak uyguladığı "Ekonomik Gelişme Mali Destek Programı" kapsamında destek verilen projelerin etki analizini içermektedir. Etki analizi çalışmaları gelişmiş ülkelerde sıkça yapılmakla beraber, gelişmekte olan ülkelerde sınırlı düzeyde kalmıştır. Kamu kaynakları ile verilen desteklerin etkisini değerlendirmede önemli bir yere sahip olan bu çalışmaların, kalkınma ajanslarının daha etkin olması ile beraber, Türkiye'de de artması beklenmektedir.

Etki analizi çalışmalarının önemli zorluklarından birisi mevcut verilerin yetersizliğidir. Kamu kaynakları ile verilen desteklerin firma faaliyetleri ve dolayısıyla genel ekonomi üzerindeki etkilerinin değerlendirilebilmesi için firma bazında yeterli ve sistematik veriye sahip olunması gerekmektedir. Bu verilerin bir bölümü izleme süreçlerinde elde edilebilmektedir. Ancak sözkonusu veriler detaylı analizler yapılması için yeterli değildir. Bu yüzden destekleyici veriler saha çalışmaları ile elde edilmektedir.

Etki analizine ilişkin diğer bir sorun, verilerin kapsadığı zaman aralığına ilişkindir. Analizlerin sağlıklı yapılabilmesi için firma faaliyetlerinin sürekli ve olabildiğince geniş zaman dilimlerinde takip edilmesi gerekmektedir. Bazı desteklerin etkisi kısa dönemde ve ara hedefler üzerinde ortaya çıkarken, bazı desteklerin özellikle nihai hedefler üzerindeki etkisi orta ve uzun dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın, sözü edilen kısıtlar altında yapılmış olmakla beraber, gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutması ve benzer çalışmalara bir çerçeve oluşturması açısından katkıda bulunacağını düşünüyoruz.

Elinizdeki raporun yürütülmesi ve tamamlanmasında başta Karacadağ Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri Dr. İlhan Karakoyun olmak üzere Ajans çalışanlarının çok katkısı oldu. İzleme verilerinin toparlanması ve saha çalışmasının yürütülmesi yanında raporun titizlikle okunarak geliştirilmesine yaptıkları katkılardan dolayı kendilerine teşekkür borçluyum. Ayrıca veri analizlerine yardım ederek bana zaman kazandıran Ar. Gör. Ali Sertaç Kanacı'ya çok teşekkür ederim. Raporun yararlı olmasını dilerim.

PROF. DR. ABUZER PINAR
Harran Üniversitesi
İİBF Dekanı

İçindekiler

TABLolar	5
GRAfİKLER	6
YÖNETİCİ ÖZETİ	8
1. GİRİŞ	10
2. TEORİK ÇERÇEVE VE YÖNTEM	12
3. VERİ VE ÇALIŞMANIN KISITLARI	17
4. MALİ DESTEK ALAN İŞLETMELERİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	121
5. MALİ DESTEK PROGRAMININ ETKİLERİ	23
5.1 Fiziksel Altyapı, Üretim Kapasitesi ve Satışlar	23
5.2 İstihdam Artışı, Kalifiye Eleman İstihdamı ve Verimlilik	31
5.3 İhracat Kapasitesi	34
5.4 Kurumsallaşma	36
5.5 Finansal Kaynaklara Erişim	37
5.6 Yenilikçilik ve Ar-Ge Faaliyetleri	39
6. PROGRAMIN UYGULANMASINA İLİŞKİN ALGILAR	41
7. ETKİ ANALİZİNİN MAKROEKONOMİK YANSIMALARI	43
8. SONUÇLAR VE GENEL DEĞERLENDİRME	48
EK: ANKET SORULARI	50
KAYNAKÇA	57

Tablolar

Tablo 1- Temel Ekonomik Göstergeler (2009-2012)	19
Tablo 2- Gayrisafi Katma Değer (TRC2/Türkiye)	43
Tablo 3- İhracat (Bin Dolar), 2009-2012	44
Tablo 4- Mali Destek Alan Şirketlerin İhracat Payı (Bin Dolar)	46

Grafikler

Grafik 1- Firmaların Daralma ve Genişleme Dönemlerinde Aldıkları Desteklerin Etkisi	12
Grafik 2- Destek Tutarı ve Eş Finansman	17
Grafik 3- İstihdam Verilerinin Karşılaştırılması	18
Grafik 4- Projelerin Sektörel Dağılımı	21
Grafik 5- Yararlanıcıların KOBİ Tanımındaki Sınıfı	22
Grafik 6- Yararlanıcıların Eğitim Durumu	22
Grafik 7- Fiyat Etkisinden Arındırılmış Net Satışlar	23
Grafik 8- Ajans Desteğinin Firmaların Yatırımı Üzerindeki Etkisi	24
Grafik 9- İşletmenin Üretim Kapasitesindeki Artış Oranı	25
Grafik 10- Proje Uygulamasıyla Birlikte İşletme Aktif Büy. Meydana Gelen Artış	25
Grafik 11- Sabit Fiyatlarla Ortalama Net Satışlar (2009-2012)	26
Grafik 12- Sabit Fiyatlarla Ortalama Aktifler (2009-2012)	26
Grafik 13- Proje Uygulanmasıyla İstihdam Sayısında Gerçekleşen Artışlar	31
Grafik 14- Mali Destek Sonrası Çalışan Kişi Sayısındaki Artış	32
Grafik 15- Verimlilikte Meydana Gelen Değişim (Net Satışlar/İstihdam)	33
Grafik 16- Proje Uygulanmasıyla Birlikte Çalışanların Niteliğinde Mey. Gelen Değişim	34
Grafik 17- İşletmelerin İhracat Yapma Durumu	34
Grafik 18- Sabit Fiyatlarla Ortalama Net İhracatta Değişim (%)	35
Grafik 19- Proje Uygulamasıyla Birlikte İşletmenin İhracat Kapasitesi Gelişimi	35
Grafik 20- Ajans Desteğinin Kurumsal Yapınız Üzerinde Oluşturduğu Etki	36
Grafik 21- İşletmenin Kredili Çal. Banka Say. Proje Ön. Dön. Göre Artış Görüldü mü?	38
Grafik 22- Banka Sayısındaki Artış	38
Grafik 23- İşletmenin Ar-Ge Birimi veya Laboratuvarı Var mı?	40
Grafik 24- Ar-Ge Faaliyetinde Bulunan Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı	40
Grafik 25- Ajans Desteklerinden Nasıl Haberdar Oldunuz?	41
Grafik 26- Proje Uygulaması Sırasında Danışmanlık Desteği Aldınız mı?	42

Yönetici Özeti

Bu çalışma; Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından uygulanan 2010 Yılı Ekonomik Gelişme Mali Destek Programının istihdam, yatırım, ihracat, ithalat, turizm ve diğer yönlerden bölge kalkınması bakımından doğrudan etki ve sonuçları tespit ve analiz etmek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmada; projelerin uygulanması döneminde Ajans tarafından yapılan izleme-değerlendirme sürecinde firmalardan alınan raporlardan derlenen veriler ve saha çalışmasından elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu iki veri seti büyük ölçüde örtüşmektedir.

Uygulanan destek programının muhtemel etkileri, 2008 yılında başlayan ve sonraki yıllarda etkisini küresel düzeyde gösteren iktisadi krizin etkisi ile kısıtlıdır. Teorik olarak bu tür dönemlerde desteklerin büyümeyi arttırmaktan ziyade, "küçülmeyi azaltmak" biçiminde etki yaratması beklenmektedir.

Araştırma kapsamındaki firmaların % 70'i imalat sanayi ve % 20'si tarıma dayalı sanayi alanında faaliyette bulunurken, kalan % 10'u da turizm (otel) işletmeleridir. Firmaların % 60'ı Organize Sanayi Bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Yine firmaların % 90'ına yakını orta büyüklükteki işletme niteliğindedir.

Bu çalışma kapsamında yapılan araştırma ve analizlerle ulaşılan sonuçlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Firmaların 1/3'ü destek sayesinde yatırım yapmıştır. % 60'ı ise destek sayesinde yatırım tarihini öne çekmiştir.
- İşletmelerin yaklaşık % 85'i kapasitelerini arttırmıştır. Buna karşılık net satışlarını arttıranların oranı % 65 civarındadır. Kapasite arttığı halde, net satışların aynı oranda artmaması genel ekonomik ortamla ilgilidir.
- İşletmelerin aktif büyüklüğü ele alınan dönemde (2009-2012) yaklaşık iki katına çıkmış ve net satışlar yaklaşık olarak % 50 civarında artmıştır. Net satışlardaki en hızlı artış 2011 yılında gerçekleşmiş, 2012 yılında artış devam etmekle beraber genel iktisadi konjonktürün de etkisiyle yavaşlamıştır.
- İşletmelerin % 80'i destek programı ile istihdamlarını arttırmıştır. İstihdam artışı sağlayamayan işletmelerin oranı sadece % 9'dur. Ele alınan işletmelerin ek istihdamı 462 kişi olup bu artış mevcut istihdamın % 34'üne tekabül etmektedir. Söz konusu dönemde TRC2 Bölgesi (Diyarbakır-Şanlıurfa) istihdam oranı açısından geriye düşmesine rağmen, destek alan firmaların istihdamlarını arttırmış olması dikkate değerdir.

► İşletmelerin yaklaşık yarısı, destek sonrasında verimlilik (çalışan başına üretim) artışı sağlamıştır. Ortalama verimlilik artışı % 24 civarındadır.

► Destek sonrasında işletmelerin yarısı nitelikli eleman istihdamına başlamıştır.

► İşletmelerin yaklaşık 1/4'ü daha önce hiç ihracat yapmadığı halde, mali destek sonrası ihracata başlamış, yarısı ise ihracat yaptıkları ülke sayısını arttırmıştır.

► Mali destek alan tüm işletmelerin, TRC2 Bölgesi'nin toplam ihracatındaki payı 2011 yılında belirgin bir artış göstermiş; 2012 yılında kısmi düşüşe rağmen artış oranı önceki yıla (2010) göre % 20'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Destek alan şirketlerin bölge ihracatı içerisindeki payı 2009 yılında % 7,8 civarında iken, sonraki yıllarda % 11'in üzerine çıkmıştır.

► Destek programı sonrasında işletmelerin % 75'inde kayıtlı çalışan sayısı artmıştır. Bunun dışında, kurumsal-laşma açısından önem arz eden proje hazırlama kapasitesi, internet sitesi kullanımı, fuarlara ve yurtdışı iş gezi-

lerine katılımında artış olmuştur.

► Mali destek sonrasında, destek alan firmalar bankalar ile daha fazla çalışmaya başlamışlardır. Destek alan firmaların tamamında çalışılan banka sayısı artmış, bu firmaların % 80'i iki ve daha fazla banka ile daha çalışmaya başlamıştır. Bu gelişme; uzun dönemde firmaların, piyasalara entegre olmalarını hızlandıracaktır.

► Firmaların % 40'ında Ar-Ge birimi veya laboratuvar bulunması dikkate değerdir.

► İşletmelerin % 50'si Ajans'ın bilgilendirme toplantıları, % 30 civarındaki bir kesim de Ajans'ın internet sitesi vasıtasıyla mali desteklerden haber aldıklarını söylemektedir. Başka bir ifadeyle, yaklaşık % 80'lik bir kesim, doğrudan veya dolaylı olarak Ajans'tan bilgi almış görünmektedir.

► İşletmelerin yaklaşık % 63'ü, proje uygulama sürecinde danışmanlık hizmeti/desteği almıştır. Kalkınmada öncelikli yörelerde danışmanlık hizmetlerinin ciddiye alınması gerekmektedir.

1. Giriş

10

Diyarbakır ve Şanlıurfa (TRC2) Bölgesi'nde faaliyet gösteren Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından 2010 yılında KOBİ'lere yönelik uygulanan Ekonomik Gelişme Mali Destek Programı kapsamında destek verilen projelerin uygulanması 2011 yılı sonu itibarıyla tamamlanmıştır. Teklif çağırısına yapılan 404 başvurudan, yapılan teknik ve mali değerlendirme sonucunda başarılı bulunan 61 proje sahibi ile destek sözleşmesi imzalanmış ve bu projelerden 55'i başarıyla uygulanarak 2011 yılı sonu itibarıyla tamamlanmıştır. Bu projelerden 4'ü, özel sektöre de hizmet verebilecek Projeler (2 laboratuvar, 1 ihracatı geliştirme merkezi ve 1 yöresel ürün işleme) olup kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlarca, kalan 51 proje de KOBİ'ler tarafından uygulanmıştır. Bu kapsamda; Ajans tarafından toplam 9.659.936,64 TL hibe desteği verilmiş; proje sahiplerinin 10.288.164,66 TL'lik eş-financeman katkısıyla birlikte Diyarbakır ve Şanlıurfa Bölgesi'nde toplam 19.948.101,30 TL'lik bir kaynak harekete geçirilmiştir.

Bu çalışmada Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından uygulanan 2010 yılı Ekonomik Gelişme Mali Destek Programı'nın etki analizi yapılmıştır. İlk mali destek programı olması nedeniyle önem arz eden bu uygulamanın, beklenen etkileri yaratıp

yaratmadığı ve ne ölçüde etkili olduğunun analiz edilmesi, gelecekte KOBİ'lere yönelik uygulanacak mali destek programlarının genel çerçevesinin oluşturulması açısından hayati önem taşımaktadır.

Başta OECD ülkeleri olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde KOBİ'lere ciddi önem verilmektedir. İstihdam yaratma kapasitesi ve bölgesel potansiyelin kullanılması açısından hayati öneme sahip olan KOBİ'ler, büyük işletmelerle karşılaştırıldıklarında birçok açıdan dezavantajlı durumdadırlar. Sermaye yetersizliği dolayısıyla büyüyememe sorunuyla karşı karşıya olan bu işletmeler, finansal kaynaklara erişimde sorun yaşamakta ve özellikle endüstriyel açıdan belirli bir ivme kazanamamış bölgelerde kalifiye eleman bulmada zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Buna bağlı olarak Ar-Ge faaliyetleri kısıtlı kalan bu işletmeler, yenilikçi olamamakta ve ekonomiye beklenen katkıyı sağlayamamaktadır. KOBİ destek programlarının temel amacı; sözü edilen bu dezavantajların hafifletilerek KOBİ'lerin ekonomik iş bölümü içerisinde daha ileri bir kottuma erişimlerini sağlamaktır.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde, teorik çerçeve ve yöntem tartışılacaktır. Analizin kısıtları da bu bölümde ele

alınacaktır. Üçüncü bölümde program kapsamında yer alan işletmelerin genel görünümü özetlenecek; Dördüncü bölümde, mali destek programının üretim/satış, istihdam, ihracat, yatırım, finansal kaynaklara erişim, Ar-Ge faaliyetleri gibi ölçütler açısından

analizi yapılacaktır. Beşinci bölümde, uygulanan mali destek programının makroekonomik çerçevedeki önemi değerlendirildikten sonra, takip eden bölüm genel değerlendirme ve sonuçlara ayrılacaktır.

2. Teorik Çerçeve Ve Yöntem

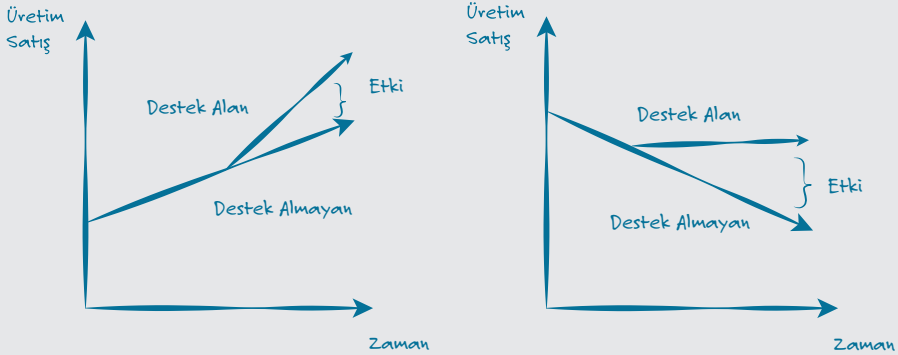
12

Etki analizi kamu politikalarının etkisini ölçmeye çalışan bir alan olarak görece yeni bir araştırma alanıdır. OECD (2007: 10) Raporu etki analizinin amacını uygulanan "politika ve programların başarısını ölçecek bir çerçeve oluşturmak" olarak belirlemektedir. Bu çerçeveden olmak üzere bu tür analizlerin gerekliliği aşağıdaki biçimde özetlenmektedir:

- Kaynak kullanımında bilgiye dayalı kararlar vermek
- Uygulanan programlarla kamu kaynaklarının maliyet-etkililik esasına göre kullanılıp kullanılmadığını vergi mükellefi ve iş dünyasına göstermek
- Konuya ilişkin tartışmaların bilgiye dayalı olarak yürütülmesini sağlamak

► Programların tasarımı ve yönetimindeki gelişmeleri sürekli hale getirmek

Alınan desteklerin etkisi farklı dönemlerde farklı etkiler yaratabilir. Şekil 1, destek programlarının genişleme ve daralma dönemindeki muhtemel etkilerini göstermektedir. Genişleme döneminde firmaların üretim ve satışları (ihracat dâhil) artış eğilimindedir. Böyle bir dönemde verilen desteklerin, firmaların öngörülenden daha yüksek performans göstermesini sağlaması beklenir. Şekildeki sol taraf bu durumu göstermektedir. Genişleme döneminde firmanın uzun ok yönünde gelişme göstermesi beklenirken, verilen desteklerle yatırım ve istihdamın artması sonucu üretim ve satış artmış ve kısa okun gösterdiği biçimde beklenenden daha yüksek performans göstermiştir.

Grafik 1- Firmaların Daralma ve Genişleme Dönemlerinde Aldıkları Desteklerin Etkisi

Kaynak: Storey, 2004.

Şekildeki sağ tarafın gösterdiği türden bir daralma döneminde ise firmanın iktisadi faaliyeti aşağı yönlüdür. Belirli bir zaman dilimi içinde firmanın yatırım ve istihdamının (dolayısıyla üretim ve satışlarının) düşmesi beklenmektedir. Verilen desteklerin beklenen etkiyi yaratması halinde, küçük okun gösterdiği gibi performansın öngörülen kadar düşmemesi beklenir.

Yukarıda özetlenen her iki durumda da desteklerin etkisi pozitif olmakla beraber, birinci durumda firmanın üretim ve satışları daha da artarken, ikinci durumda büyük boyutlarda düşme beklendiği halde verilen destekler sayesinde firmanın üretim ve satış düzeyini bir ölçüde koruması mümkün olabilmiştir.

Destek programlarının etkisinin değerlendirilmesi değişik yöntemlerle yapılabilir. Firmaların kamuya açık tabloları ve anket verileri ile yapılacak bir değerlendirmede bir "kontrol grubu" oluşturularak destek alanların almayanlara göre performansı değerlendirilebilir.

Destek programlarının başarısını etkileyen önemli faktörlerden birisi desteklenecek firmaların seçimidir. Eğer destekler özellikle performansı düşük firmalara verildiyse, bu durumda destek alan firmaların her durumda

ortalamanın altında performans göstermesi mümkündür. Ancak bilindiği gibi destek verilecek firmaların seçiminde potansiyel büyüme ve yaygın etkisi dikkate alınmaktadır.

Genel olarak şirketler kesimine, özel olarak KOBİ'lere yönelik destek programları üç ana başlık altında toplanabilir (Dünya Bankası, 2010):

a) İş Geliştirme Hizmetleri: Danışmanlık hizmetleri, çalışanların eğitimi, yönetim ve kalite kontrol uygulamaları, teknoloji geliştirme, piyasa gelişimi ve ihracatı geliştirme.

b) Araştırma-Geliştirme Programları: Ar-Ge yatırımlarını destekleme, yeni ürün ve üretim süreçlerine girme ve ilerletme.

c) Finans Programları: İşletme sermayesine doğrudan katkı, borçların yeniden yapılandırılması, yatırımların geliştirilmesi için finansal teşvikler.

Kamu desteklerinin spesifik amaçlara yönelik olarak verilmesi, sonuç alınması ve bu sonuçların değerlendirilmesi açısından önemlidir. Bu desteklerin amacı "girişimci bir toplum yaratma", "KOBİ'lerin ekonomik kalkınmaya katkısını maksimize etme", "rekabeti arttırma" ve "istihdam yaratma" gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Ancak uygulamada, genellikle

bunların tamamını içeren genel bir amaç ifade edilmekte, bazen de daha ölçülebilir hedefler konulabilmektedir (Storey, 1998).

Bu çerçevede uygulanan destek programlarının ara hedefler ve nihai hedefler olmak üzere iki tür etkisinden söz edilebilir (Storey, 1994). Programın doğrudan etkilemeye çalıştığı kısa dönemli ara hedefler, ara çıktılar olarak ifade edilen Ar-Ge harcamaları, çalışanların eğitimine yapılan harcama, yeni yönetim uygulamaları, yeni üretim süreçlerine giriş, kalite kontrol uygulamaları, diğer firmalarla ağ bağlantıları, değişik bilgi ve fon kaynaklarına erişimin artırılması gibi hedefler olarak özetlenebilir. Ara hedefler yoluyla ulaşılmaya çalışılan daha uzun dönemli firma performansına ilişkin nihai hedefler ise performans etkileri olarak da adlandırılır. Satış veya üretimdeki artışlar, ihracat, yatırım, ayakta durma potansiyeli, istihdam, işgücü verimliliği veya toplam faktör verimliliği gibi performans göstergeleri bu gruptan sayılabilir (Dünya Bankası, 2010).

Ara hedef olarak genellikle istihdamın artırılması, yeni girişimci yaratılması, danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi, rekabetin artırılması, etkin piyasaların geliştirilmesi ve teknolojik yeniliklerin yaygınlaştırılması gibi

hedefler öne çıkarken, ifade edilmiş veya edilmemiş bazı nihai hedefler de ortaya çıkabilir. Örneğin; istihdamın artırılması ifade edildiği halde, işsizliğin düşürülmesi nihai bir sonuç olarak ortaya çıkabilir. Rekabetçi ve etkin piyasalar ara hedef olarak görüldüğü halde, küçük olmakla birlikte geniş bir kesimi kapsayan KOBİ'lere yardım bu kesimin servetini arttırarak oy artışı sağlayabilir (Storey (1994).

Dolayısıyla destek programlarının ele alınmasında şu iki kavram birbirinden ayrılmalıdır: İzleme ve Değerlendirme. İzleme, daha ziyade destek alanların görüşüne ve bilgi vermesine ilişkin olduğu halde; değerlendirme, destek alanların almayanlarla karşılaştırılması veya destek alan firmaların performanslarına ilişkin etki analizini içerir.

Yapılan çalışmalar genellikle ara hedefler üzerindeki etkiyi pozitif bulurken, performans hedefleri üzerindeki etki daha karmaşık sonuçlar vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler için yapılan çalışmalarda, destek programlarının ara çıktılar üzerindeki etkisinin çoğu pozitifdir. Ar-Ge programlarının etkisine ilişkin araştırmalarda; Belçika, Brezilya, Arjantin, Şili ve Türkiye'de Ar-Ge yoğunluğu üzerinde belirgin olumlu etkiler bulunmuştur. Şili ve Meksika'da ihracat ve ağ geliştirme,

teknoloji geliştirme ve çalışan eğitimi programları, yeni teknoloji kullanımı, iş gücü eğitimi, yönetim ve kalite kontrol uygulamaları, diğer firmalarla ve bilgi ve fon ağlarıyla eklemlenme konusunda pozitif sonuçlar vermiştir (López-Acevedo ve Tan, 2011).

Performans üzerinde etkiler açısından çoğu çalışma pozitif etkilere işaret ederken, bazı çalışmalar aynı sonucu vermemiştir. Gelişmiş ülkelerin çoğu için yapılan çalışmalarda destek programlarının satış, istihdam, yeni yatırımlar, ihracat, firmanın ayakta durma potansiyeli, işgücü ve toplam faktör verimliliği üzerinde pozitif etkileri olduğu görülmüştür. Gelişmekte olan ülkeler için yapılan çalışmaların yarıya yakını destek programlarının satışlar, toplam faktör verimliliği, ihracat pazarları veya ihracat yoğunluğu üzerinde olumlu etkisi olduğunu tespit ederken, aynı çalışmaların hemen hemen hiç birinde mali desteklerin istihdam üzerinde bir etkisini tespit edememiştir. Bunun önemli bir nedeni, gelişmekte olan ülkelerdeki örneklem ve izlemenin, gelişmiş ülkelere göre daha düşük düzeyde olmasıdır.

Dünyanın farklı ülkelerinde 1990'lar da uygulanan destek programlarıyla ilgili olarak yapılan etki değerlendirmesinde genel olarak olumlu etkiler

bulunurken, firma bazında yapılan değerlendirmelerde genellikle karışık/net olmayan sonuçlar elde edilmiştir (Batra ve Mahmood, 2003). Gelişmekte olan ülkelerde Ar-Ge harcamaları, işgücü eğitimi, yeni üretim süreçleri ve kalite kontrol sistemleri, diğer firmalarla etkileşim ve yeni bilgi ve finansal kaynaklara sahiplik gibi ara çıktılarda dikkate değer olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Gelişmiş ülkelerde verilen teşviklerin satışlar, istihdam, yatırım, ihracat, firmanın ayakta durma potansiyeli ve işgücü verimliliği üzerinde olumlu etkileri gözlemlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde destek alan firmaların yarısı civarındaki bir bölümü bu performans gösterirken, istihdam üzerinde dikkate değer etkiler ortaya çıkmamıştır. Ancak bu sonuçların eldeki verilerin yetersizliği ile ilgili olabileceği vurgulanmıştır. Gelişmiş ülkelerde değerlendirilebilecek daha geniş bir örneklem varken, gelişmekte olan ülkelerde geniş bir örneklem olmadığı gibi mevcut olanların da değerlendirilmesinde veri sorunu yaşanmaktadır (Dünya Bankası, 2010: 5).

Birçok ülkede kamu kaynakları ile küçük işletmelere, kendi hesabına çalışanlara veya küçük işletme kuruculara bedava veya sübvansede edilmiş yardımlar verilmektedir. Bu yardımlar, bazen fiziksel veya beşeri sermaye

yatırımlarını özendirmek için verilen finansal yardımlar biçiminde olmaktadır. Bazen de işe başlama, mevcut işi geliştirme, ihracat kapasitesini geliştirme veya yeni teknolojiler kullanmayı desteklemek amacıyla karşılıksız veya sübvansede edilmiş danışmanlık hizmetleri biçiminde olabilmektedir. Bu destekler bazen de doğrudan finansal destek değil, vergi ve sigorta primi muafiyeti biçiminde uygulanmaktadır (Dünya Bankası, 2010).

Gelişmiş ölkelerde, ABD’de imalat sanayinde ortaklıkların geliştirilmesine yönelik danışmanlık ve teknik hizmetlere yönelik programlar, Birleşik Krallık’ta iş bağlantıları ve girişimcilik, Avustralya’da ihracatı geliştirmeye yönelik destekler, Yeni Zelanda’da yüksek performanslı KOBİ’lerin büyümesine yönelik hizmetler verilen yardımlardan bazılarıdır. Gelişmekte olan ölkelerde Bangladeş’te iş geliştirme destekleri, Meksika’da entegre eğitim programları ve teknoloji geliştirme programları, Şili’de ihracatı geliştirme ve ağı/kümelenmeyi geliştirme programları uygulanmıştır.

Belçika, Avustralya ve Japonya’da ise, sübvansede edilmiş krediler, Ar-Ge geliştirme ve teknoloji transferi amacıyla verilen hedeflenmiş yardımlar ve vergi avantajları verilmiştir. Gelişmekte olan ölkelerde Arjantin, Brezilya, Şili ve Türkiye’de de benzer programlar uygulanmıştır.

Bu programları analize yönelik bazı çalışmalar idari verilerle yapılmıştır. İlgili kurumların düzenli veri temini ve istatistik kurumlarının topladığı verilerle yapılan bu çalışmalar zengin bir veri seti içermekle beraber spesifik olarak program verilerini içermemektedir. Saha çalışması ile yapılan çalışmalar ise, programlara yönelik daha spesifik veri içermektedir. Gelişmekte olan ölkelerde genellikle bu yöntemle analiz yapılmaktadır. İrlanda ve İngiltere gibi bazı gelişmiş ölkelerde de bazen bu yöntemle başvurulmuştur. Üçüncü yöntem ise, istatistik kurumlarının periyodik olarak yaptıkları anket çalışmalarına dayanmaktadır. Bu veriler, düzenli verilere ek olarak toplanan spesifik konulara ilişkin verilerle birleştirilmektedir.

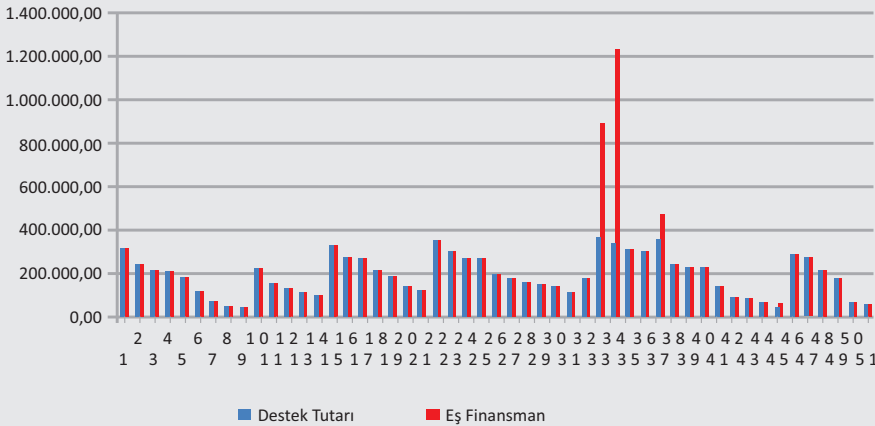
3. Veri ve Çalışmanın Kısıtları

Yapılan analizin iki temel kısıtı bulunmaktadır. Bunlardan birisi, veri analizi içeren her çalışmada olduğu gibi elde edilen verilerin sınırlılığına ilişkindir. Analizlerde kullanılan iki temel veri kategorisi rapor edilen veriler ve anket verileridir. Bu çalışmada her ikisi de kullanılmıştır. Şirket raporlarından elde edilen veriler yanında, destek alan işletme yetkilileri ile yapılan anketler (saha çalışması) sonucu elde edilen verilerin kullanılması veri kısıtını bir ölçüde gevşetmiştir. Ancak buna rağmen, analizler belirli bir hata payı ile yapılmıştır. Buna ilişkin açıklamalara ilgili bölümlerde değinilecektir.

Çalışmada, destek alan şirketlerin finansal tablolarından ve anket verilerinden yararlanılmıştır. Yalnızca bilanço verilerini kullanmak bizi bazı

bilgilerden mahrum bırakmaktayken, sadece anket verilerinin kullanılması ise algı düzeyinin ötesinde bilgi üretememektedir. Bu riski ortadan kaldırmak veya minimize etmek için her iki ayrı veri setini de kullanmak suretiyle çapraz sorgulama yoluna gidilmiştir.

Öncelikle bilanço bilgilerinden derlenen ve şirketlerin her yıl Ajans'a gönderdikleri verilerden elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir. Daha sonra mevcut verilerin teyit edilmesi ve finansal tablolardan ulaşılamayacak verilerin elde edilmesi için şirket yetkilileriyle yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Ankette sorulan soruların bir bölümü mevcut verilerin teyidine yöneliktir. Anket sonucunda elde edilen verilerin finansal

Grafik 2- Destek Tutarı ve Eş Finansman

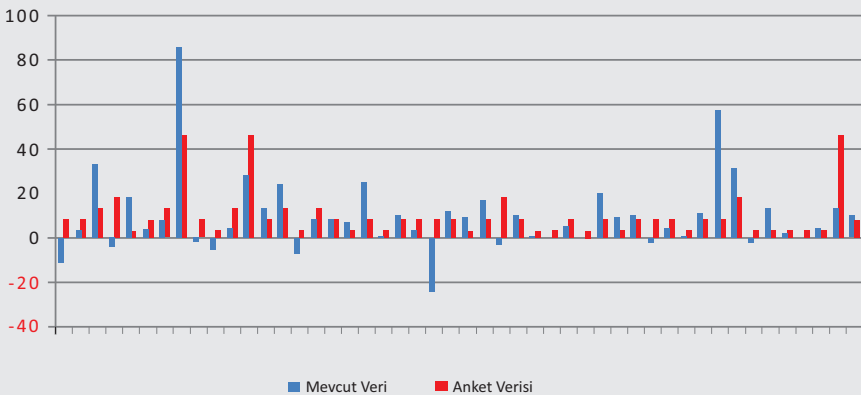
tablolardaki mevcut verilerle büyük ölçüde örtüştüğü gözlenmiştir.

Saha araştırmasında sorulan soruların bir bölümü ölçülebilir olmakla beraber, bir bölümü algılamaya yöneliktir. Elde edilen verilerin bir bölümü çalışan kişi sayısı, yapılan ihracat miktarı, satış miktarındaki artış gibi büyüklüklere ilişkindir. Eldeki verilerden zaten satış miktarları bilinmektedir. Saha araştırmasında, ayrıca, satışların ne kadar değiştiğine ilişkin sorular sorulmuştur.

Net Satış/Bilanço Büyüklüğü: Firmalardan düzenli olarak alınan bilanço verilerine göre firmaların % 76'sında net satış veya bilanço büyüklüğü artmıştır. Anket sonuçlarına göre, ankete yanıt veren firmaların % 65'i satışlarının arttığını söylerken,

% 35'i yanıt vermemiştir. Yanıt vermeyenlerin bir bölümünde de artış olduğu kabul edilirse, bilanço verileri ve anket sonuçları büyük ölçüde uyumlu görünmektedir.

İstihdam Verileri: Firmalardan düzenli olarak alınan verilere göre, destek alan firmalardaki istihdam değişikliklerine ilişkin veriler arasında genel bir uyum olduğu görülmektedir. Şekilde görüldüğü gibi bazı firmaların beyanları farklı görünmekle beraber, anketin yapıldığı tarihin de dikkate alınması gerekir. İstihdamın satışlara göre daha esnek olduğu ve özellikle küresel kriz ortamının dikkate alınması gerekir. Destek alan firmaların toplam istihdamı dikkate alındığında, rapor edilen verilere göre istihdamdaki artış 462 kişi görünürken, anket sonuçlarına göre bu artış 468 kişidir.

Grafik 3- İstihdam Verilerinin Karşılaştırılması

İhracat Verileri: Bu çalışma kapsamında ele alınan firmalardan 2009 itibariyle ihracatı hiç olmayan 13 firma varken, bu sayı 2010 itibariyle 11'e düşmüştür. Destek programı henüz uygulamaya konulduğunda durum bu iken, bu yıllarda hiç ihracatı olmayıp 2011 ve 2012 de ihracatı olan 9 firma bulunmaktadır. Destek programının etkisinin 2011 ve 2012 yıllarında ortaya çıktığı düşünüldüğünde, bilanço verilerine göre firmaların yaklaşık % 18'i destek sonrası ihracata başlamıştır. Anket verilerine göre ise, daha önce ihracatı olmayıp ihracat yapmaya başladığını ifade eden şirketlerin oranı % 24'tür. 2010 yılındaki iki firma da hesaba katıldığında bilanço verileri % 22'yi göstermektedir. Anket muha-

taplarının hangi tarihi esas aldıklarına göre sonuçlar bir ölçüde değişebilmekle beraber, ihracat verileri açısından da bilanço verileri ve anket sonuçlarının büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir.

Araştırmanın ikinci kısıtı, etki analizinin yapıldığı makroekonomik ortama ilişkindir. 2008 yılında başta ABD ve AB gibi merkez ekonomileri derinden etkileyen küresel ölçekte bir iktisadi kriz yaşanmış ve etkileri sonraki yıllarda devam etmiştir. Türkiye ekonomisi de bu krizden daha düşük düzeyde de olsa etkilenmiş ve bu etki yoğunluklu olarak 2009 yılında yaşanmıştır. Ele alınan dönem için bakıldığında 2009 yılında Türkiye ekonomisi % 4,8 civarında küçül-

	2009	2010	2011	2012
Büyüme Oranı (%)	-4,8	9,2	8,8	2,2
İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları (%)	65,2	72,6	75,4	74,2
Sabit Sermaye Yatırımları/GSYİH (%)	17,2	19,2	22,0	22,5
Kredi Hacmi/GSYİH (%)	31,8	39,7	45,1	48,8
İhracatta Önceki Yıla Göre Değişim (%)	-22,6	11,5	18,5	13,0
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	(72,5)	(61,4)	(56,0)	(64,5)
İstihdam Oranı (%)	41,2	43,0	45,0	45,4
İşsizlik Oranı (%)	14,0	11,9	9,8	9,2

Tablo 1- Temel Ekonomik Göstergeler (2009-2012)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2013.

müştür. Baz yılı etkisiyle de 2010 yılında gerçekleşen % 9'un üzerindeki büyüme oranı tekrar düşme eğilimine girmiş ve 2012 yılında % 2,2 olarak gerçekleşmiştir. Diğer göstergeler de benzer bir seyir izlemektedir. Aynı yıllarda bir ölçüde artan kapasite kullanım oranları, sabit sermaye yatırımları, kredi hacmi ve istihdam da 2012 yılı itibariyle yavaşlama eğilimine girmiştir.

Yukarıda belirtilen makroekonomik ortamda verilecek mali destekler ve

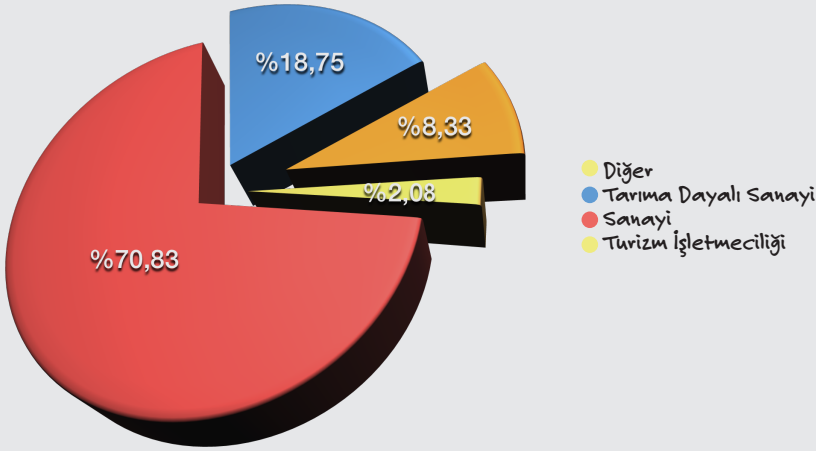
bunların analizi kaçınılmaz olarak belirli kısıtlar içerecektir. Büyüyen bir ekonomide verilen mali destekler nedeniyle, destek alan işletmelerin büyüme patikasının üzerinde bir "gelişme" göstermeleri beklenir. Ancak daralan bir ekonomide verilen desteklerin, firmalar üzerinde büyüme yerine "daralmayı azaltıcı etkiler" yaratması beklenir (bkz. Şekil 1). Dolayısıyla yapılacak analizlerden elde edilecek sonuçlar, mutlak anlamda bir başarıdan ziyade göreceli katkılarıyla değerlendirilmelidir.

4. Mali Destek Alan İşletmelerin Genel Görünümü

Mali destek alan işletmelerin % 70 civarındaki bir kesimi imalat sanayinde faaliyet göstermektedir. Bu işletmeler mermer ve bazalt işleciliği, ahşap doğrama ve mobilya, metal işleciliği, trafo, eksoz borusu, elektrik kablosu üretimi... gibi alanları kapsamaktadır. Geriye kalan işletmelerin yaklaşık % 19'u tarıma

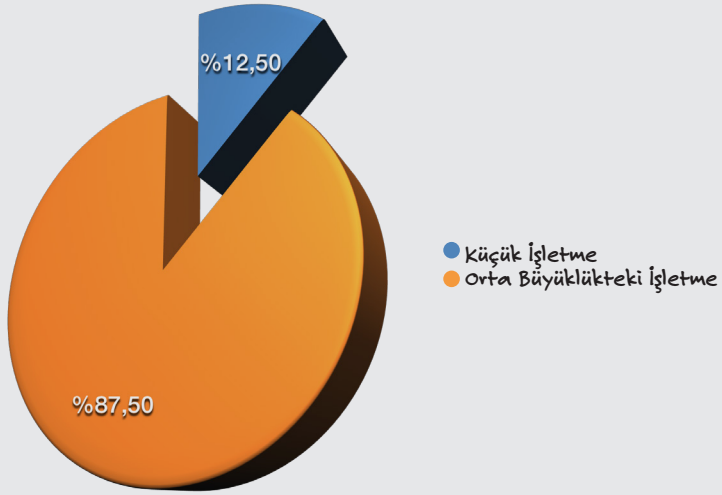
dayalı sanayi ve % 8 civarındaki bir kesimi ise turizm sektöründe faaliyet göstermektedir. Tarıma dayalı sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmeler pekmez, pestil, sucuk, kuru bakliyat paketleme, pamuk ipliği, bulgur gibi ürünlere yoğunlaşırken, turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeler otel hizmeti vermektedir.

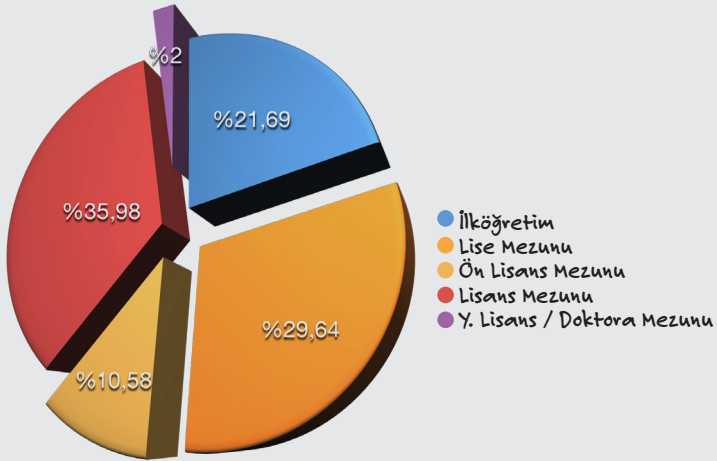
Grafik 4- Projelerin Sektörel Dağılımı

Mali destek alan işletmelerin yaklaşık % 60'nın işyeri Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) bulunmaktadır. % 4 civarındaki bir bölümü ise Kü-

çük Sanayi Sitelerinde (KSS) faaliyet göstermektedir. Ayrıca ele alınan işletmelerin % 87,5'i orta büyüklükte, geriye kalanı ise küçük işletmedir.

Grafik 5- Yararlanıcıların KOBİ Tanımındaki Sınıfı

Grafik 6- Yararlanıcıların Eğitim Durumu

5. Mali Destek Programının Etkileri

5.1 Fiziksel Altyapı, Üretim Kapasitesi ve Satışlar

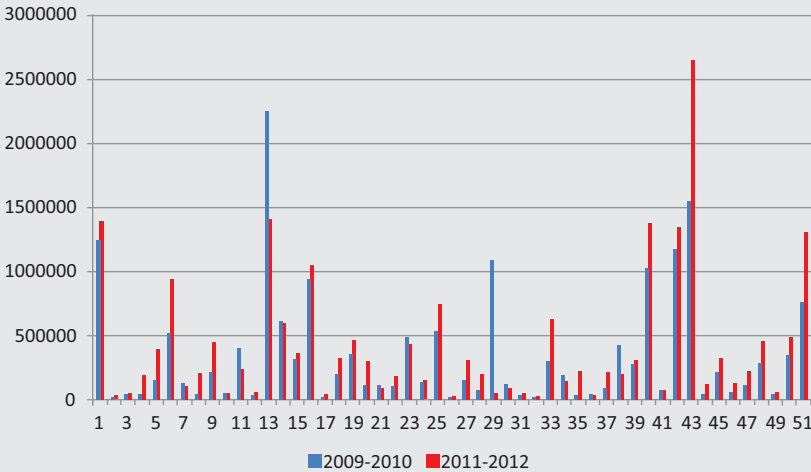
Mali desteklerin en önemli hedeflerinden biri, işletmelerin fiziksel altyapılarının güçlendirilerek üretim kapasitelerinin artırılmasıdır. İmalat sanayinde faaliyet gösteren işletmeler kaynak yetersizliği nedeniyle aşağıdaki sorunlarla karşı karşıya kalmabilmektedirler:

- İdeal (optimal) ölçekte üretim yapamamak
- Ürün çeşitlendirilmesine gidilemediğinden pazarı genişletmemek

► Yenileme yatırımları yapılamadığından sektörde kalamamak

Girişimcilik kültürünün gelişmemiş olması, az gelişmiş bölgelerin en büyük sorunları arasında sayılmakla beraber, girişimcilik yetenekleri ve eğilimleri olsa bile sermaye birikimi yetersizliği nedeniyle kişilerin yatırım yapamaması dikkate alınması gereken bir sorundur. Bu açıdan mali desteklerin yeni yapılacak yatırımlara veya mevcut yatırımların genişletilmesine ciddi katkıları olması beklenir.

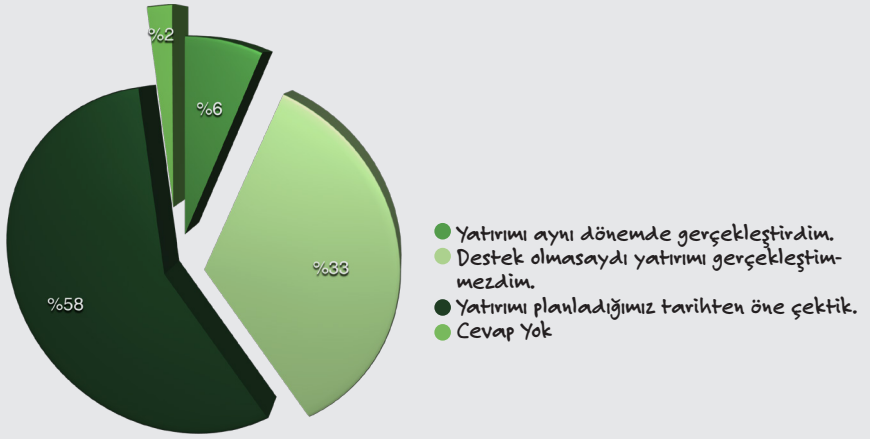
Saha çalışmasından elde edilen verilere göre, işletmelerin sadece % 6'sı yatırımı aynı dönemde gerçek-

Grafik 7- Fiyat Etkisinden Arındırılmış Net Satışlar

leştireceğini söylerken, % 58'i mali destek sayesinde yatırımlarını öne çektiklerini belirtmektedir. Desteğin verilmemesi halinde yatırımı yapamayacaklarını söyleyenlerin oranı ise % 33'tür. Mali desteklerle ek ma-

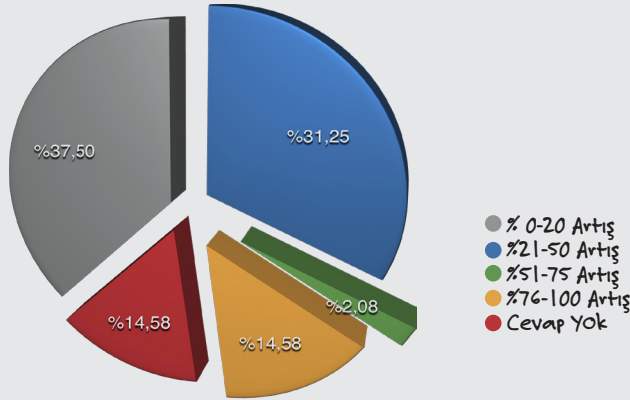
kine-teçhizat alımı yaparak üretim kapasitelerini genişleten veya mevcut yatırımlarını daha üretken hale getiren işletmelerin kapasitelerindeki ve satışlarındaki artışı açıkça gözlemlemek mümkündür.

Grafik 8- Ajans Desteğinin Firmaların Yatırımı Üzerindeki Etkisi

Üretim kapasitesi ve satışları ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Mali desteklerin bir bölümü mevcut kapasitenin kullanılabilir hale gelmesini sağlamaktadır. Örneğin bir otel işletmesinin yatak kapasitesi artmadığı halde donanımın yenilenmesi kapasite kullanım oranını artırma imkânı vermektedir. Diğer yandan, mali desteklerle yeni makine-teçhizat alımı, üretim yerinin genişletilmesi veya ürün çeşitlendirmesine

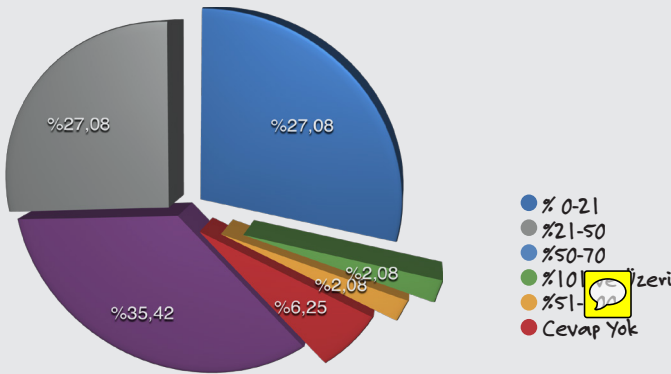
gidilmesi de söz konusu olabilmektedir. Daha önce sadece ahşap kapı ve mutfak dolabı üreten bir işletmenin genç odası, yatak odası takımı, yemek odası takımı ve büro takımı üretimine geçmesi buna örnek olarak verilebilir. Mevcut altyapının güçlendirilmesi kapasite artışı sağlamazken satışlarda artış sağlayabilir. İkinci örnekte ise hem üretim kapasitesi, hem de satışlarda artış beklenir.

Grafik 9- İşletmenin Üretim Kapasitesindeki Artış Oranı

Mali destek alan işletmelerin yaklaşık % 15'i % 75'in üzerinde ve % 2'si % 51-75 oranında kapasite arttırdıklarını ifade ederken, % 30 civarındaki bir kesim üretim kapasitelerini % 21-50 arası arttırdıklarını belirtmektedir. Buna göre işletmelerin % 48'inde üretim kapasitesi % 21 ve daha fazla artmıştır. İşletmelerin % 37,5 civa-

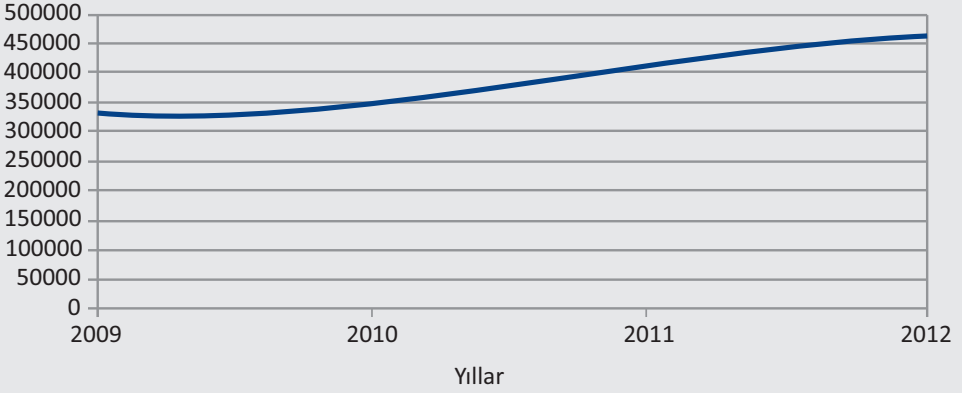
rındaki bir kesimi kapasitede %0-20 arasında artış sağladıklarını belirtirken, % 15 civarındaki bir kesimden kapasiteye ilişkin bilgi alınamamıştır. Toplamda bakıldığında, mali destek alan işletmelerin % 85'i kapasitelerini arttırma imkânı bulmuş olup yaklaşık yarısının kapasite artış oranı % 20'nin üzerindedir.

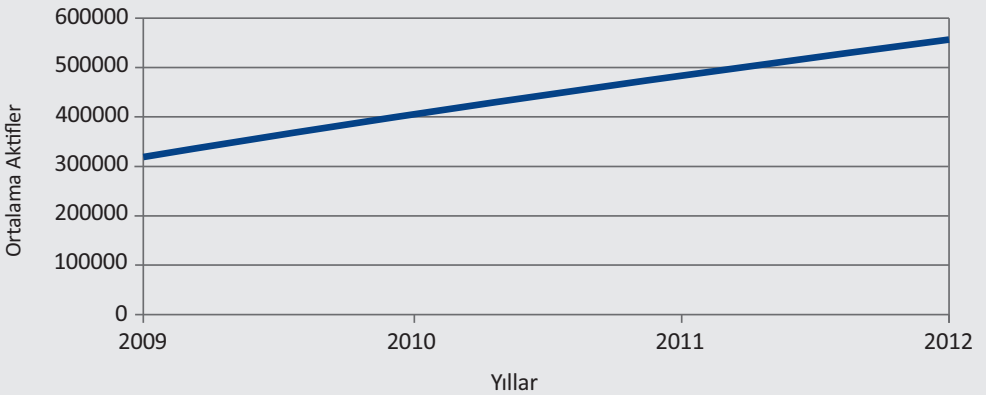
Grafik 10- Proje Uygulamasıyla Birlikte İşletme Aktif Büyüklüğünde Meydana Gelen Artış

Proje uygulaması ile birlikte işletme aktif büyüklüğünde veya net satışlarda % 0-20 arasında artış olduğunu söyleyenlerin oranı % 27'dir. Aynı orandaki bir kesim ise % 21-50 oranında artış olduğunu belirtmektedir. % 10 civarındaki bir kesim ise

aktif büyüklüğü veya net satışların % 50'den fazla arttığını söylemektedir. Toplamda % 35 civarındaki bir kesim bu konuda bilgi vermezken, işletmelerin % 65'inin net satışlarının arttığı gözlemlenmektedir.

Grafik 11- Sabit Fiyatlarla Ortalama Net Satışlar (2009-2012)

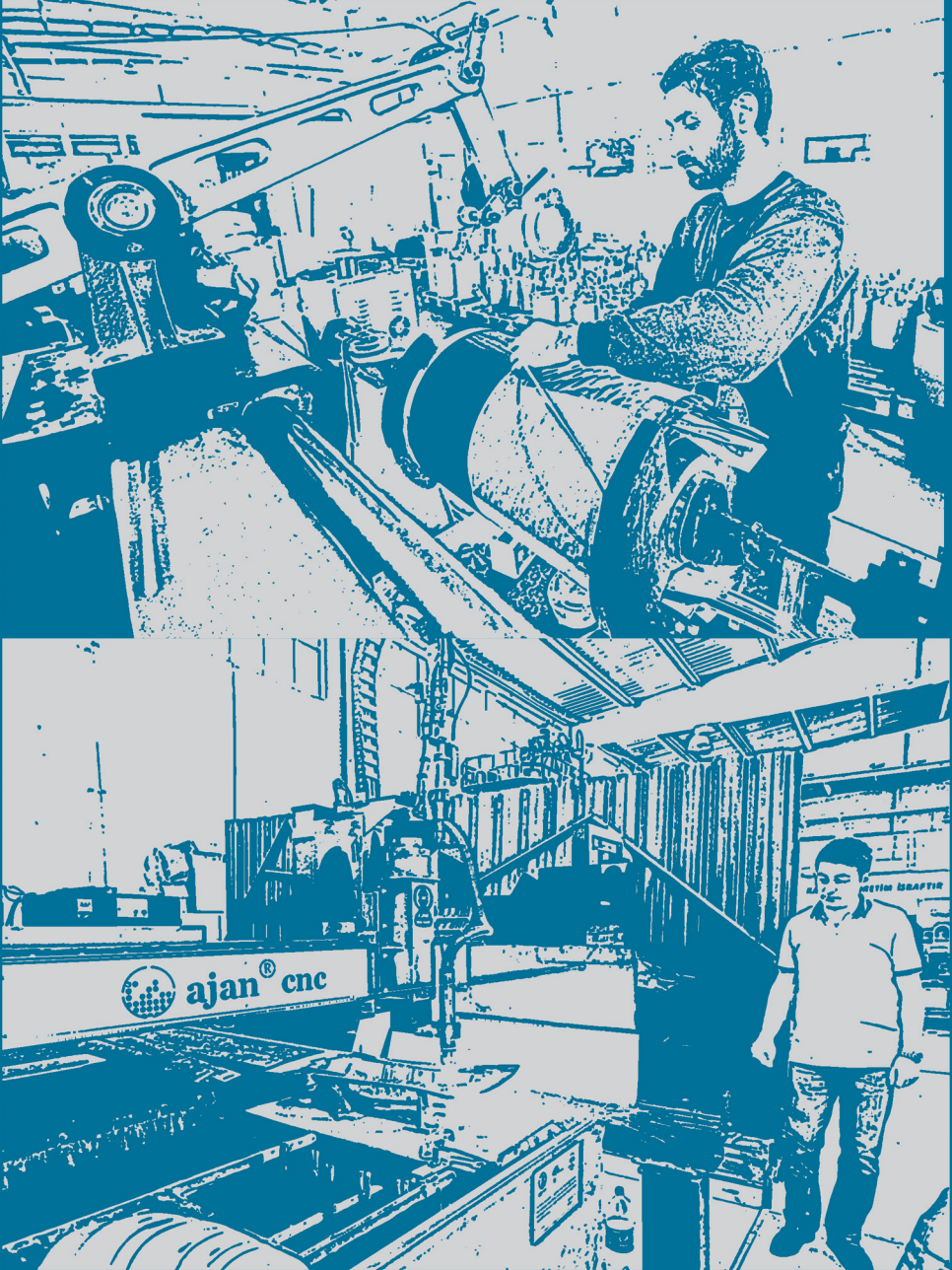
Grafik 12- Sabit Fiyatlarla Ortalama Aktifler (2009-2012)

2010 YILI
MALİ DESTEK PROGRAMI
KAPSAMINDA
HİBE ALAN FİRMALAR

S.N.	PROJE SAHİBİ	NİHAİ DESTEK TUTARI	NİHAİ EŞ FİNANSMAN	PROJE TUTARI
1	Arı Madencilik Kır. İnş.t Tic.Ve San. Ltd. Şti.	316.923,18	316.923,18	633.846,36
2	Aslan Otel	57.657,30	57.657,30	115.314,60
3	Asur Otel	83.697,81	83.697,81	167.395,62
4	AZ-TAŞ Mermercilik İnşaat Nakliyat Tekstil Mobilya Ticaret Ltd.Şti	259.375,00	259.375,00	518.750,00
5	Badıllı Ziraî Aletler İml.Tic.Ve San.Ltd.Şti.	151.035,40	151.035,40	302.070,80
6	Beden Mermer San. İnş. ve Tic. A.Ş	68.357,15	68.357,15	136.714,30
7	Bilgin Bobinaj Elektrik İnşaat Taahhüt İthalat İhracat Sanayi Ve Ticaret Ltd Şti	148.223,00	148.223,00	296.446,00
8	Birecik Ak Gıda Ürünleri Nakliyat İnşaat Tekstil San. ve Tic. Ltd. Şti.	178.447,25	178.447,25	356.894,50
9	Bistex Tekstil Tur. İnş.t Taahhüt Tic. Ltd. Şti	144.407,00	242.645,00	387.052,00
10	Çağdaş İnş. Tuğla ve Kiremit San.ve Tic.A.Ş.	112.664,50	112.664,50	225.329,00
11	Dereler Gıda Teks.Nak.Tem.İnş.Taah.San.Ve Tic.Ltd.Şti	46.825,00	46.825,00	93.650,00
12	Dicle Plastik Hortum San. veTic.Ltd.Şti.	352.077,62	352.077,62	704.155,24
13	Dimin Madencilik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	331.858,00	331.858,00	663.716,00
14	Diyar Kablo Elektrik İnşaat Nakliye Sanayi Ticaret Limited Şirketi	266.251,85	266.251,85	532.503,70
15	Dollvet Veteriner Aşı İlaç Biyolojik Madde Üretimi san. Tic. A.ş.	368.725,27	888.988,87	1.257.714,14
16	DTS Transformatör Elektrik Elektromekanik San. ve Tic. Ltd.Şti	300.378,00	299.239,56	599.617,56
17	Eldar Gıda Dış.Tic. Ltd.Şti.	138.370,00	138.370,00	276.740,00
18	Fındık Spiral Boru Demir Sac Profil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	222.148,13	222.148,13	444.296,26
19	Fırat Motor Ve Pompa Elk. San. Tic. Ltd.Şti	137.315,43	137.315,43	274.630,86
20	Gapsan Otomotiv Pazarlama Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	270.118,82	270.118,82	540.237,64
21	Güler Otel	66.450,00	66.450,00	132.900,00
22	Güney Yapı Ür. İnş. İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti	109.357,90	109.357,90	218.715,80
23	Hamravat Gıda (Kocapınar Su)	287.990,50	287.990,50	575.981,00
24	Harran Turizm İnşaat Sanayi Ticaret A.Ş.	129.530,17	129.530,17	259.060,34
25	Hayati Plastik Sulama Boru Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	156.105,00	156.105,00	312.210,00
26	Isısan İnş. Elk. Güneş Enerjisi ve Su Depo-ları San. Ve Tic. Ltd. Şti	98.055,43	98.055,43	196.110,86
27	Lila Kozmetik San.Tic.Ltd.Şti.	66.003,35	66.003,35	132.006,70

S.N.	PROJE SAHİBİ	NİHAİ DESTEK TUTARI	NİHAİ EŞ FİNANSMAN	PROJE TUTARI
28	Muhsin Yıldız - Gül-Pa İnşaat	46.354,21	49.696,79	96.051,00
29	Nett Otomotiv Makina San. Ve Ticaret A.Ş.	302.765,55	302.765,55	605.531,10
30	Nur Yem	208.940,00	208.940,00	417.880,00
31	Oruç Motorlu Araçlar Tekstil Gıda Nakliye İnşaat Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	54.165,72	61.688,00	115.853,72
32	Ömer Nejdet Güven Güven Hotelcilik, Turizm, Yatırım, İth.İhr.	181.497,70	181.497,70	362.995,40
33	Öz Gökçe Elk.İnş.San. Ve Tic.Ltd.Şti.	188.975,00	188.975,00	377.950,00
34	Öz Şafak Otomotiv Gıda Tekstil İnşaat San- ayi Ve Ticaret Limited Şirketi	91.032,60	91.032,60	182.065,20
35	Reha Prefabrik Yapı Elemanları İnş. Gıda Turizm Nak. İth. İhr. San. Ve Tic. Ltd Şti	224.674,50	224.674,50	449.349,00
36	Revizyon Reklam. San. Ve Tic. Ltd. Şti.	118.696,50	118.696,50	237.393,00
37	Sarmanlar İnşaat ve Orman Ürünleri Gıda Turizm Taah. Tic. İth. İhr. Ltd. Şti	217.270,00	217.270,00	434.540,00
38	Sekmanoğlu Tar. Ür.İnş.Nak.Tur.İth.İhr.San. Ve Tic.Ltd. Şti.	330.537,65	330.537,65	661.075,30
39	Sevgi Plastik İnşaat Temizlik Tekstil Taah- hüt Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	309.035,00	309.035,00	618.070,00
40	Sizem Un Petrol Tekstil San. Tic. Ltd. Şti.	121.575,00	121.575,00	243.150,00
41	Sürgücü Süt Ve Üzüm Ürünleri Gıda Petrol Ürünleri İnşaat Elektronik Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	239.541,83	239.541,83	479.083,66
42	Şanlı İplik Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.	266.588,30	266.588,30	533.176,60
43	Tekin Boru San.Tic.Ltd.Şti.	270.387,42	270.387,42	540.774,84
44	Trans-El Elektrik İnş. San. ve Tic. Ltd Şti	197.750,00	197.750,00	395.500,00
45	Tutku Su Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi Siverek Şubesi Ltd Şti.	269.030,23	269.030,23	538.060,46
46	Uludağ Ziraî Ürünler İnşaat Makine Oto- motiv Hayvancılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.	227.703,40	227.703,40	455.406,80
47	Uzman Gıda İth. İhr. Tur. Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi	215.048,00	215.048,00	430.096,00
48	Üstünsan Elektrik	217.204,00	217.204,00	434.408,00
49	Yardımcı Mermer Maden Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	137.113,97	137.113,97	274.227,94
50	Yeni Emek Mob.	177.435,75	177.435,75	354.871,50
51	YÜ-CE Tıbbi Gereçler İthalat İhracat Mümessillik San. Tic Ltd. Şti.	178.266,25	178.266,25	356.532,50
		9.659.936,64	10.288.164,66	19.948.101,30

"Destekler Sürüyor, Firmalar Büyüyor"

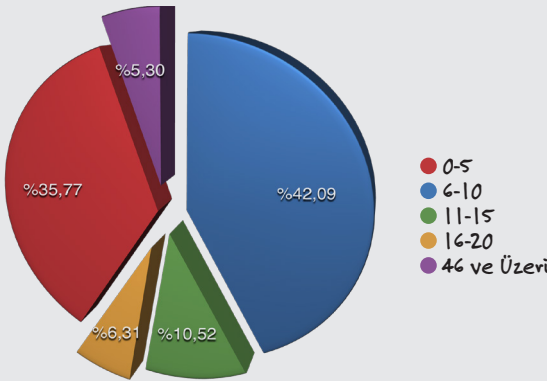

Yukarıdaki grafiklerde görüldüğü gibi, mali destek alan işletmelerin tamamı değerlendirildiğinde, aktif büyüklüğü 2009-2012 döneminde yaklaşık iki katına çıkmış ve net satışlar yaklaşık olarak % 50 civarında artmıştır. Grafikte görüldüğü gibi, net satışlardaki en hızlı artış 2011 yılında gerçekleşmiş, 2012 yılında artış devam etmekle beraber genel iktisadi konjonktürün de etkisiyle bu artış yavaşlamış görünmektedir.

5.2 İstihdam Artışı, Kalifiye Eleman İstihdamı ve Verimlilik

Mali desteklerin önemli hedeflerinden biri, istihdamın artırılması ve kalifiye eleman istihdam edilerek

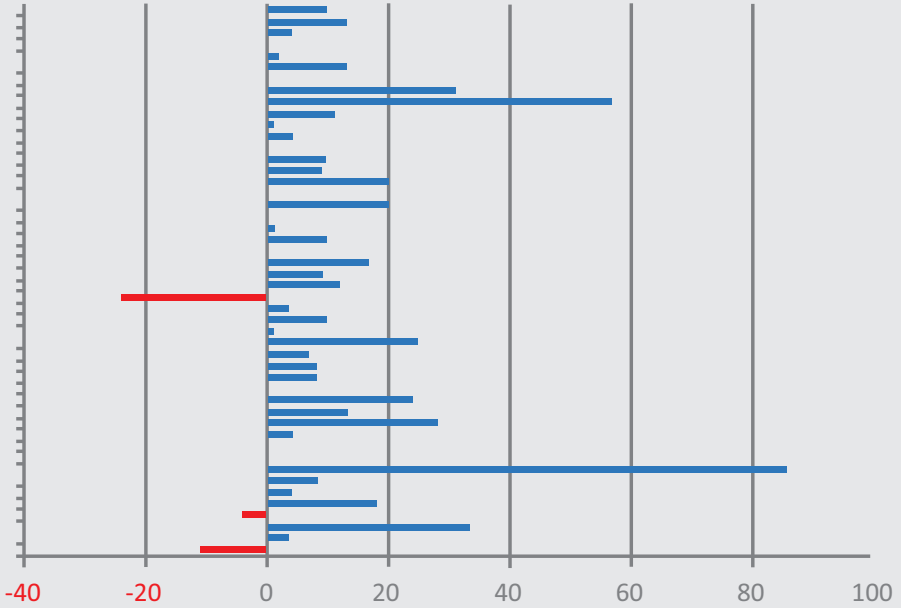
beşeri sermaye altyapısının güçlendirilmesidir. Üretim kapasitesinin ve kapasite kullanımının artırılması, büyük ölçüde istihdam edilen iş gücünün artırılması ile mümkün olur. Mevcut üretim tarzının sürdürülmesi için bu kaçınılmaz olmakla beraber, rekabet gücünün artırılması ve yenilikçi faaliyetlere girişilmesi için yeterli değildir. Bu amaçla kalifiye eleman istihdam edilmesi şarttır. Saha çalışmasından elde edilen verilerden, mali destekler sonucunda dikkate değer bir istihdam artışı sağlandığı ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin yaklaşık % 65'i destek sonrasında istihdam edilen kişi sayısını 5 ve üzeri arttırmışlardır. İşletmelerin yaklaşık % 23'ünde ise istihdam edilen kişi sayısı 10'un üzerinde bir artış göstermiştir.

Grafik 13- Proje Uygulanmasıyla İstihdam Sayısında Gerçekleşen Artışlar

Mali destek öncesi (2009 itibariyle) 1.375 kişi çalıştıran işletmelerin istihdamı, destek sonrası (2013 itibariyle) 1.837 kişiye çıkmıştır. Ele alınan 50 civarındaki işletmenin mali desteklerle arttırdığı istihdam, kişi sayısı olarak 462'dir. Bu sayı önceki istihdamın yaklaşık olarak % 34'üdür.

İstihdamı arttıramayan işletme sayısı sadece 9'dur. Mali destek alan işletmelerin yaklaşık olarak % 80'i istihdamı az veya çok arttırmıştır. İşletmelerin raporlarından alınan bilgilerle anket sonuçları karşılaştırıldığında genel olarak bir örtüşme olduğu söylenebilir (Grafik 2).

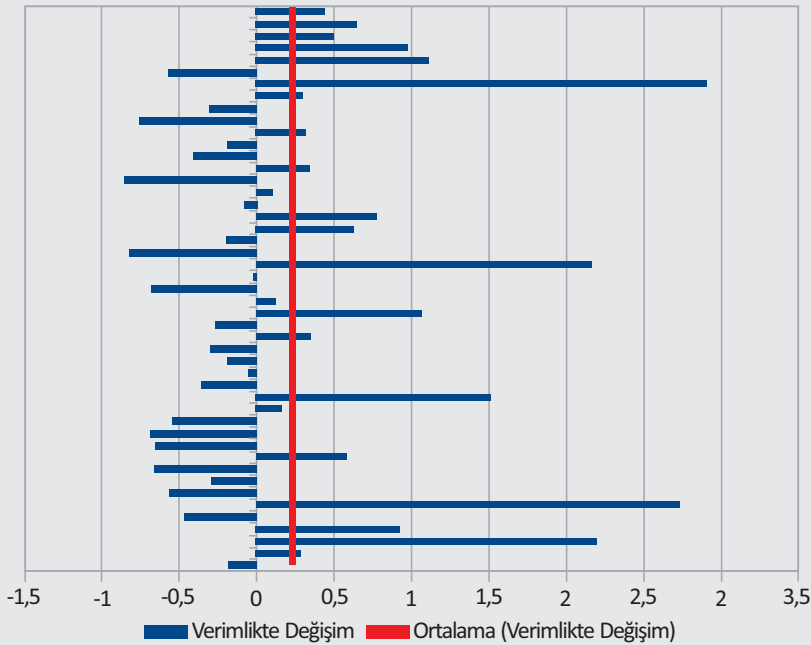

Grafik 14- Mali Destek Sonrası Çalışan Kişi Sayısındaki Artış

İstihdam artışı kadar verimlilik de dikkate alınması gereken konulardan birisidir. En basit haliyle, çalışan başına üretim ile ölçülebilen verimlilik tartışmalı bir alandır. Çünkü

bazı detayların dikkate alınmaması halinde, kayıtlarda bulunmayan ek çalışma saatleri ile de üretimin artırılması mümkündür. Elde bulunan kısıtlı verilerden oluşturulan en uy-

sağlamamaktaysa da, eğilimin ne yönde olduğunu göstermesi bakımından önemli bir fikir vermektedir.

Grafik 16- Proje Uygulanmasıyla Birlikte Çalışanların Niteliğinde Meydana Gelen Değişim

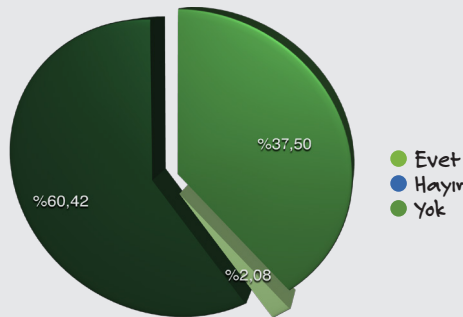
Çalışan niteliğindeki değişmeye bakıldığında, işletmelerin yarısı mali destek sonrası mühendis, üretim ve pazarlama müdürü gibi profesyonel eleman ve idareciler çalıştırmaya başladığını belirtmektedir.

5.3 İhracat Kapasitesi

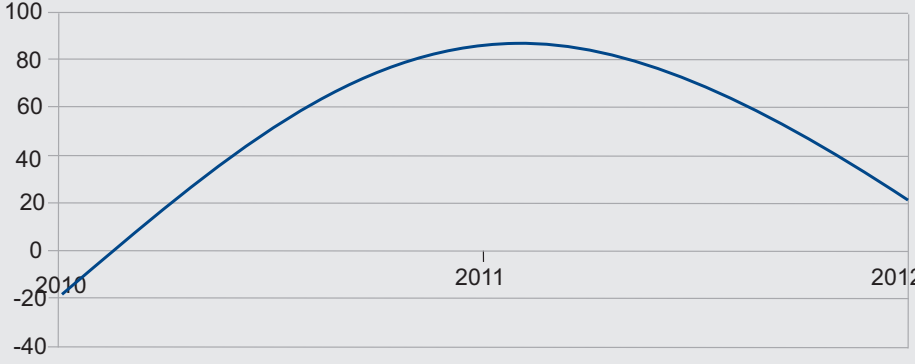
KOBİ'lerin ağırlıklı olarak yurtiçi piyasaya üretim yaptıklarına dair genel bir kanı olduğu halde, bu durum son yıl-

larda belirgin değişiklikler göstermiştir.

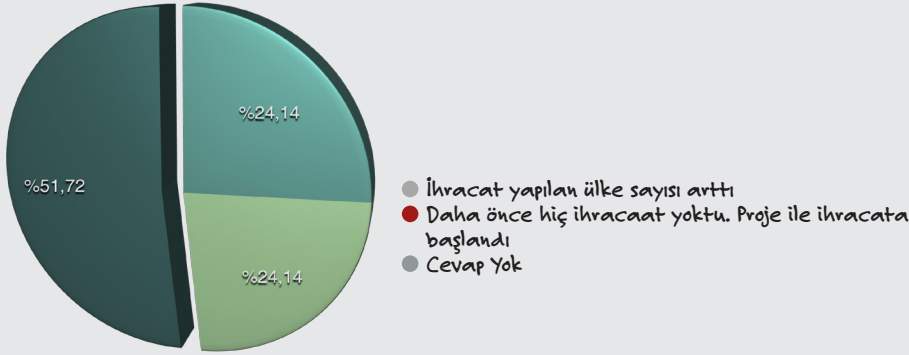
Ele alınan işletmelerin yaklaşık % 60'ı ihracat yaptıklarını söylemektedirler. Mali desteğin ihracat üzerindeki etkisine ilişkin bir soruya alınan yanıtlarda, işletmelerin yaklaşık % 24'ü daha önce hiç ihracat yapmadığı halde, mali destek sonrası ihracata başladığını belirtmiştir. İşletmelerin % 52'si ise ihracat yaptıkları ülke sayısının arttığını söylemiştir.

Grafik 17- İşletmelerin İhracat Yapma Durumu

Grafik 18- Sabit Fiyatlarla Ortalama Net İhracatta Değişim (%)

Grafik 19- Proje Uygulanmasıyla Birlikte İşletmenin İhracat Kapasitesi Gelişimi

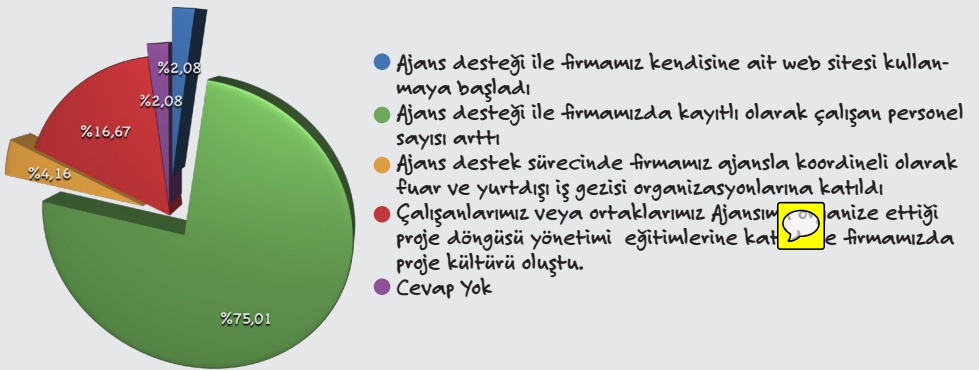
Mali destek alan tüm işletmelerin yaptığı toplam ihracattaki değişime bakıldığında ülke genelindeki toplam ihracat ile uyumlu bir seyir izlemektedir. 2011 yılındaki belirgin artış yanında 2012 yılındaki düşüş

ele alınan işletmeler için de gözlemlenmektedir. Ancak konjonktürdeki olumsuzluklara rağmen 2012 yılındaki artış önceki yıla (2010) göre yine de %20'nin üzerindedir.

5.4 Kurumsallaşma

KOBİ'lerin ve özellikle de az gelişmiş bölgelerde faaliyet gösteren işletmelerin en önemli sorunlarından birisi kurumsallaşmadaki yetersizlikleridir. Aile şirketleri biçimindeki yapılanma, aslında kendi başına kurumsallığa engel değildir. Ancak şirketlerin küçüklüğü bu konudaki yetersizlikleri beslemektedir. Faaliyetlerini kişilere bağımlı olmadan

yürütebilmesini sağlayan yapı olarak tanımlanan kurumsallaşma, işletmelerin sürdürülebilirliği ve gelişimi açısından hayati öneme sahiptir. Elbette herhangi bir işletmenin kurulduğu günden itibaren tamamen kurumsal olarak faaliyetlerine başlaması istisnai bir durumdur. Ancak zaman içerisinde faaliyetleri artan ve büyüyen işletmelerin kurumsallaşma yönünde gelişme sağlayamamaları halinde, uzun ömürlü olmaları pek mümkün değildir.

Grafik 20- Ajans Desteğinin Kurumsal Yapı Üzerinde Oluşturduğu Etki

Kurumsallaşmanın bazı ölçütleri vardır. Bu ölçütler büyük ölçüde iş tanımları, kurallar, ilkeler, birim sorumlularının çalışma biçimleri ve genel kararların ortaklaşa alınması ile ilgilidir. Saha çalışmasında kullanılan bazı sorular işletmelerin kurumsal

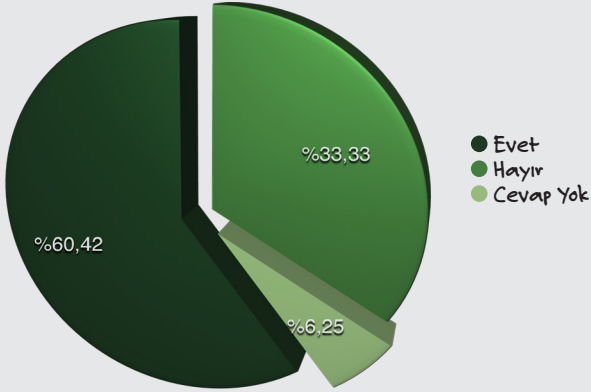
yapılarına ilişkindir. Mali desteğin işletmenin kurumsal yapısı üzerinde ne gibi etkiler yarattığına ilişkin bir soruya, işletmelerin % 75'i kayıtlı çalışan sayısının arttığını söylemiştir. Yaklaşık % 17'si işletme çalışanlarının ve ortaklarının Ajansın organize etti-

ği proje döngüsü yönetimi eğitimlerine katıldığını ve proje hazırlama ve izleme kapasitelerinin arttığını belirtmiştir. Bunun dışında, mali destek sonrası işletmelerin internet sitesi kullanımının, fuarlara ve yurtdışı iş gezilerine katılımının arttığı ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin % 96'sının internet sitesi mevcuttur. Ayrıca otellerin internetten rezervasyon alma ve turizm acenteleriyle çalışmalarında artış meydana gelmiştir.

Profesyonel yönetici niteliğinde personelinin mevcut olduğunu söyleyen % 23'lük bir orana karşılık, firmaların % 77'si profesyonel yöneticilerinin mevcut olmadığını, işletmelerinin aile şirketi olduğunu söylemiştir. Yukarıda değinildiği gibi, aile şirketi ile profesyonellik birbirini dışlayan yapılar olarak algılanmaktadır. Hâlbuki istihdam konusunda işletmelerin yarısı mali destek sonrası profesyonel yönetici, mühendis gibi personelin istihdam edildiğini belirtmişti. Yararlanıcıların "profesyonel yönetici" kavramını işletmenin üst yöneticisi olarak algıladıkları açıktır. Oysa üst yönetici aileden birisi olsa bile üretim, pazarlama, finansman gibi işlerin profesyonel yöneticiler tarafından yapılması mümkündür.

5.5 Finansal Kaynaklara Erişim

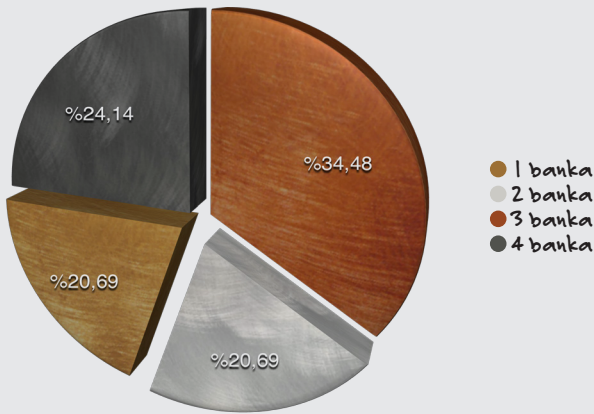
Ekonomik faaliyetlerin ve pazarlama imkânlarının olabildiğince genişlediği günümüz koşullarında işletmelerin başarısını doğrudan etkileyen faktörlerden birisi finansal kaynaklara erişimdir. Özellikle KOBİ'lerin iş hacimlerinin geniş olmaması ve teminat imkânlarının kısıtlı olması, finansal kaynaklara erişimleri üzerinde dikkate değer kısıt oluşturmaktadır. Bu kısıt, kapasite artışından girdi tedarikine, ihracat kapasitesinden pazarlamaya birçok aşamayı olumsuz etkileyebilmektedir. Bu açıdan, mali destek programlarının finansal kaynaklara erişime katkıda bulunması beklenir. Bir yönüyle verilen hibelerin doğrudan etkisi, işletmelerin aktif büyüklüğünü etkilemesi ve dolayısıyla da kredibilitesini artırması yoluyla olmaktadır. Diğer yandan, hibe başvurusu yapılırken işletmeye ilişkin kayıt sisteminin ve raporların tamamlanması, eksiklerin giderilmesi ve diğer kurumsal iyileştirmeler, işletmelerin banka kaynaklarına başvurusunu ve erişimini dolaylı yoldan olumlu etkilemektedir.

Grafik 21- İşletmenin kredili çalıştığı Banka Sayısında Proje Öncesi Döneme Göre Artış Görüldü mü?

Yapılan saha araştırmasında konuya ilişkin bazı sorular yararlanıcılara yöneltilmiştir. İşletmenin kredili çalıştığı banka sayısında destek öncesi

döneme göre artış olduğunu ifade edenlerin oranı yaklaşık olarak % 60 civarındadır.

Grafik 22- Banka Sayısındaki Artış

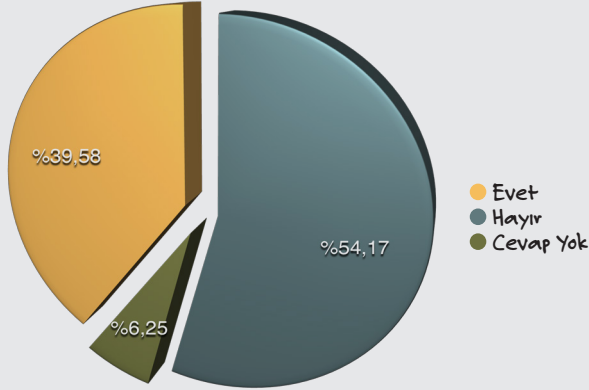
Çalışılan banka sayısında ciddi artış gözlenmiştir. İşletmelerin % 20'si bir banka ile daha çalışmaya başladığını söylerken, iki banka ile daha çalışmaya başlayanların oranı % 34, üç banka ile çalışanların oranı yaklaşık olarak %21, dört banka ve üzeri diyenlerin oranı ise yaklaşık olarak % 24 civarındadır.

Bu oranların, proje uygulamasının hemen ardından 1-2 yıllık kısa bir sürede ortaya çıkmış olması dikkate değerdir. Karacadağ Kalkınma Ajansı, bazı bankalarla (Ziraat Bankası, Halk Bank, İş Bankası, Vakıf Bank, Finans Bank ve Deniz Bank... gibi) çeşitli işbirliği protokolleri imzalamış olup Ajanstan destek alan firmaların isimlerini bu bankalarla paylaşmaktadır. Bankalar da proje sahipleriyle iletişime geçerek kendi kredilendirme politikaları çerçevesinde eş-finance konusunda firmalara çeşitli ve uygun şartlarda kredi olanakları sunabilmektedir. Çünkü bankalar, titiz bir teknik ve mali değerlendirmeye sonucu başarılı olmuş, % 50 finansmanı olan ve Ajans tarafından uygulama döneminde yakinen izlenecek bir projeyi kredilendirme konusunda daha istekli olabilmek-

tedir. Proje sahibi işletmelerin kısa zamanda birden çok bankayla çalışmaya başlamasında, bu tür protokollerin pozitif yönde bir etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle ihracata yönelik önemli bir kesimin bankacılık imkânlarını kullanması kaçınılmazdır. İş hacimleri büyüdükçe ve kurumsallaşma arttıkça, finansal kaynakların çeşitlenerek artması ve ek yatırımların bu yollarla finanse edilmesi gündeme gelecektir. Bu durum firmaların, uzun dönemde, piyasalara daha fazla entegre olmalarını da sağlayacaktır.

5.6 Yenilikçilik ve Ar-Ge Faaliyetleri

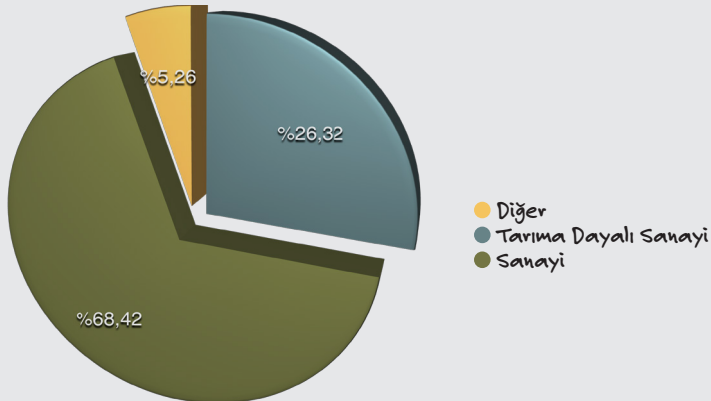
KOBİ'lerin en önemli sorunlarından biri, küçük ölçekli olmalarından dolayı Ar-Ge faaliyetlerinin yetersiz olması ve yenilikçilik konusuna yeterince kaynak ayıramamalarıdır. Konuya ilişkin girişimde bulunma, üretim alanı, pazar payı ve büyüme potansiyeli ile ilgilidir. Çünkü araştırma-geliştirme faaliyetlerinin bir batık maliyeti vardır. Bu yüzden de yeni teşvik düzenlemelerinde Ar-Ge konusu daha da önem kazanmış bulunmaktadır.

Grafik 23- İşletmenin Ar-Ge Birimi veya Laboratuvarı Var mı?

Ele alınan işletmelere yöneltilen bir soru Ar-Ge faaliyetlerine ilişkindir. İşletmede Ar-Ge birimi veya laboratuvar olup olmadığı sorusuna işletmelerin yaklaşık % 40'ı olumlu yanıt vermiş-

tir. Bu sayı küçümsenecek düzeyde değildir. Ancak, laboratuvarların büyük ölçüde, Ar-Ge amaçlı olmadığı, daha çok üretilen ürünlerin testi için kullanıldığı unutulmamalıdır.

Grafik 24- Ar-Ge Faaliyetinde Bulunan Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı

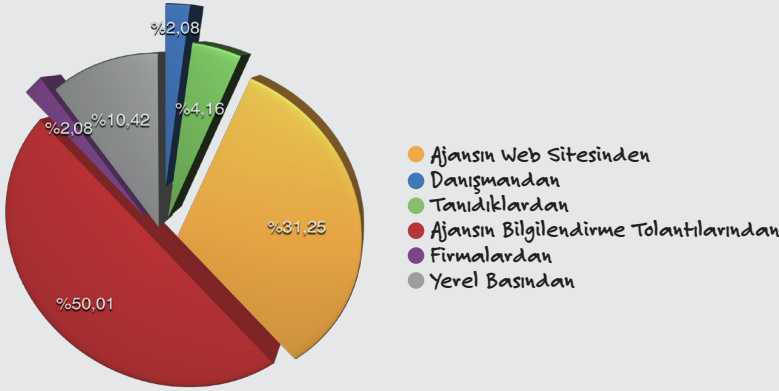
Ar-Ge faaliyetinde bulunan firmaların yaklaşık % 95'i sanayi veya tarıma da-

yalı sanayi sektörlerinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

6. Programın Uygulanmasına İlişkin Algılar

Uygulanan mali destek programının bir yönü de Ajans'ın işleyişine ilişkindir. Ne kadar iyi kurgulanırsa kurgulansın, kamu otoritesinin uygulamadan elde ettiği deneyimleri gelecekte yapacağı uygulamalarda

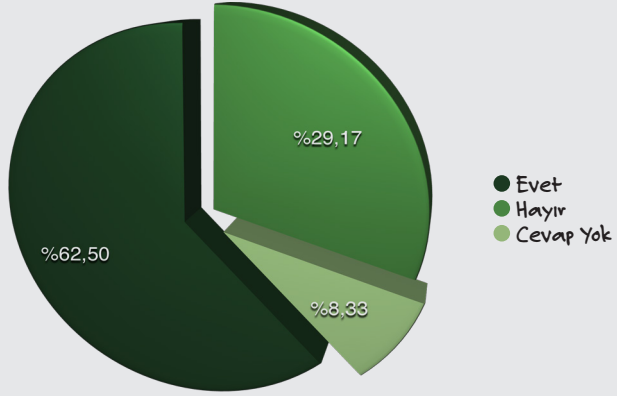
yol gösterici olarak kullanması başarı şansını arttıracaktır. Bu yüzden işletmelere proje hazırlık safhasından uygulama safhasına kadar olan süreçle ilgili bazı sorular yöneltilmiştir.

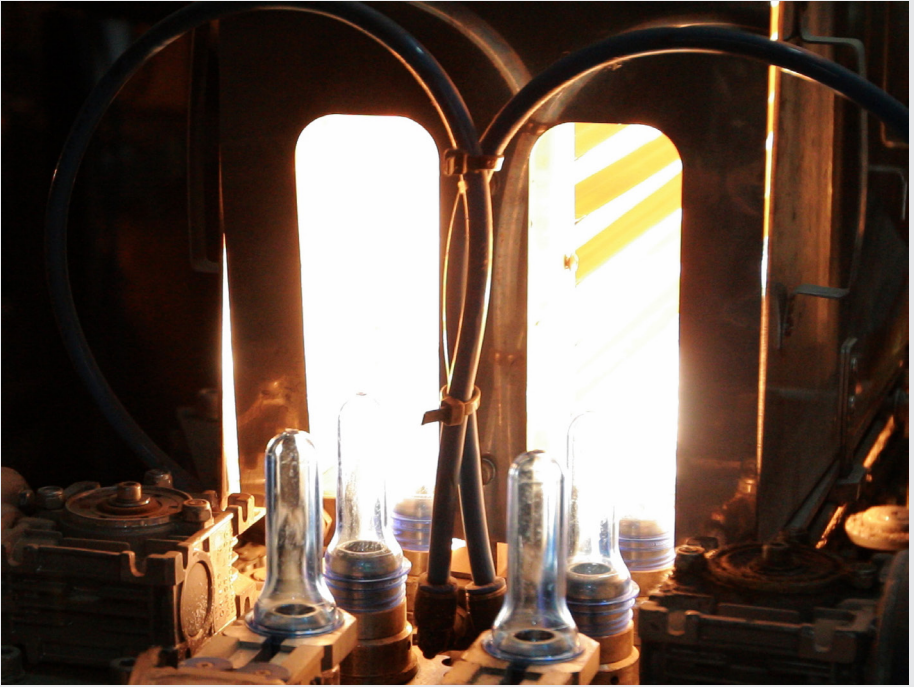
Grafik 25- Ajans Desteklerinden Nasıl Haberdar Oldunuz?

İşletmelerin % 50'si mali desteklerden Ajans'ın bilgilendirme toplantıları vasıtasıyla haberdar olduklarını belirtmektedir. % 30 civarındaki bir kesim Ajans'ın internet sitesinden haber aldıklarını söylemektedir. Yaklaşık % 80'lik bir kesim doğrudan veya dolaylı olarak Ajans'tan bilgi almış görünmektedir. Bunun dışında

yerel basından (% 10), tanıdıklardan, firmalardan ve danışmanlardan bilgi aldığını söyleyen az sayıda işletme de mevcuttur. İşletmelerin yaklaşık % 63'ü proje uygulama sürecinde danışmanlık aldığını söylerken, danışmanlık almadığını belirtenlerin oranı sadece % 8'dir.

Grafik 26- Proje Uygulaması Sırasında Danışmanlık Desteği Aldınız mı?

7. Etki Analizinin Makroekonomik Yansımaları

Bu çalışmada ele alınan 50 civarındaki proje desteğinin bölge ve ülkeye mutlak katkısını değerlendirmek elbette yanıltıcı olacaktır. Ancak bölgenin mevcut göstergelerine göre katkısını dikkate almak, gelecek için yol gösterici olacaktır. Diyarbakır ve Şanlıurfa illerini kapsayan TRC2 Bölgesinin ülkenin toplam katma

değerine katkısı % 2 civarındadır. Bu katma değer önemli bir bölümü tarım sektöründen gelirken, ikinci sırada hizmetler ve üçüncü sırada % 1,3 civarındaki bir oranla sanayi gelmektedir. Kişi başına düşen katma değerde ise 26 bölge arasında 24. sırada yer almaktadır (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2013: 34).

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
2004	5,2	1,1	1,7	1,9
2005	4,8	1,1	1,7	1,8
2006	4,9	1,0	1,7	1,8
2007	4,9	1,0	1,6	1,7
2008	4,3	1,0	1,6	1,7
2009	4,9	1,3	1,7	1,9
2010	5,4	1,3	1,8	2,0

Kaynak: TÜİK, 2013.

Tablo 2- Gayrisafi Katma Değer (TRC2/Türkiye)

Nüfus itibarıyla bakıldığında, iller sıralamasında Şanlıurfa 9. ve Diyarbakır 12. sırada yer alırken, TRC2 Bölgesi, bölgeler sıralamasında 7. sıradadır. Buna karşılık, Bölgeye yapılan kamu yatırımları payının % 3'ü biraz aştığı görülmektedir. Kamu yatırımlarının etkisi iki şekilde tartışılabilir. Nüfusa verilen hizmet açısından, bu yatırımların nüfusla orantılı olarak artması beklenir. Ancak diğer

yandan, bölgenin milli gelire katkısı (% 2) ile karşılaştırıldığında bu oran yüksektir. Bazı kamu yatırımları iktisadi faaliyetleri hızlandırırken, diğer bazıları insanların refah düzeyini arttırmaya yöneliktir. Dolayısıyla kamu yatırımlarının katma değere göre daha yüksek olması, hızlandıran etkisi ile özel sektör yatırımlarını da destekleyecektir. Yapılan yatırımlar ağırlıklı olarak tarım ve enerjiye yö-

nelirken, eğitim ve sağlık da önemli pay almaktadır. Özellikle sulama alt-yapısı tarım üretiminin artışını sağlayacaktır. Eğitim ve sağlık harcamaları ise, kişisel refah ve beşeri sermayeye ciddi katkılarda bulunacaktır. Katma değer artışını hızlandıracak yatırımlar ise, tarıma dayalı sanayi ve diğer imalat sanayi alanında yapılacak olan yatırımlardır. Bu anlamda Karacadağ Kalkınma Ajansı desteği ile yapılan yatırımların ciddi katkılarda bulunması beklenir.

İşgücüne katılma açısından bölge son sırada yer almaktadır. TÜİK verilerine göre 2012 itibarıyla Türkiye’de iş gücüne katılım % 50 civarında olduğu halde, TRC2 bölgesinde % 28,8 civarındadır. 15 yaş üstü için verilen bu oranlar dikkate değer bir şekilde düşüktür. Aynı dönemde istihdam oranı ülke genelinde % 45,4 olduğu halde, bölgede % 26,8’dir. Bu göstergeler açısından da bölge son sırada yer almaktadır. Ele alı-

nan dönemde Türkiye’de işsizlik % 9,2 iken bölgede % 6,9 olması bu açıdan yanıltıcıdır. Bunun bir nedeni, kadınların iş gücüne katılımının düşüklüğü, diğer bir nedeni ise genel olarak iş gücüne katılımın düşük olması, çalışma yaşında olduğu halde iş aramayanların oranının yüksek olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında destek alan 50 civarındaki firmanın istihdamlarını % 34 oranında arttırabilmiş olması, destek programının bir başarısı olarak ele alınmalıdır. Bölgenin istihdam oranı 2009 yılı itibarıyla % 27,9’dan 2012 yılında % 26,8’e düştüğü halde, destek alan firmaların istihdamındaki bu artış destek programlarının etkisi olarak değerlendirilebilir. Diğer bir gösterge ise TRC2 Bölgesinin sıralamasıdır. Aynı dönemde bölge istihdam oranı açısından geriye düşmüştür (25’ten 26’ya). Bu düşüşe rağmen destek alan firmaların istihdamı arttırmış olması dikkate değerdir.

Yıl	Ş.Urfa	D.bakır	TRC2 Bölgesi	Türkiye	Sıralama		
					Ş.Urfa	D.Bakır	TRC2
2009	128.893	115.388	244.281	102.142.613	34	35	22
2010	173.584	165.196	338.780	113.899.174	34	35	22
2011	147.374	169.304	316.678	134.907.073	39	35	23
2012	110.925	198.952	309.878	152.536.653	45	34	23

Kaynak: TÜİK, 2013.

Tablo 3- İhracat (Bin Dolar), 2009-2012

Burada ele alınan program çerçevesinde verilen desteklerle elde edilen sonuçların katkısına bakmakta yarar görülmektedir. Tabloda verilen bilgilere göre, ihracat açısından yapılan iller sıralamasında 2010 itibarıyla Şanlıurfa 34. ve Diyarbakır 35. sırada bulunmaktadır. TRC2 Bölgesi ise bölgeler arasında 22. sıradadır. 2012 itibarıyla bu sıralama 45, 34 ve 23 biçimindedir. Diyarbakır bir sıra yükselirken, Şanlıurfa ve bölge gerilemiştir. Genel olarak düşme görüldüğü halde, saha araştırmasından çıkan sonuçlara göre ihracat miktarının artması ve ihracat yapılan ülke yelpazesinin genişlemiş olması programın başarısının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Diyarbakır'ın ihracattaki başarısının nedenleri arasında, son yıllarda bölgede sağlanan huzur ve barış ortamının yatırım ve üretim açısından yarattığı olumlu şartlar ve Kuzey Irak Bölgesi başta olmak üzere, Türkiye'nin Irak'a yönelik artan dış ticaret hacmi gösterilebilir.

Şanlıurfa'daki düşüşün en önemli sebebi ise, 2011 yılında patlak veren Suriye Krizidir. Çünkü Suriye, ihracat açısından Şanlıurfa'nın en önemli pazarıdır. Şanlıurfa'nın Suriye'ye 2005 yılında 344 bin seviyesinde olan ihracatı, 2011 yılında yaklaşık 54

milyon dolar olmuştur. Başka bir ifadeyle, Şanlıurfa'nın Suriye'ye ihracat 6 yılda 157 kat artmıştır. Suriye'nin Şanlıurfa toplam ihracatında payı 2005 yılında % 1,1 iken, 2009 yılında % 44,5 ile zirve yapmıştır. Suriye, 2009 ve 2010 yılında Şanlıurfa'nın en çok ihracat yaptığı ülke olmuştur. Şanlıurfa'da ihracatçı firma sayısı 6 yılda % 127 artmıştır. Ancak 2012 yılında bir önceki yıla göre firma sayısı % 25 civarında azalmıştır. Şanlıurfa, Suriye'ye en çok ihracat yapan iller sıralamasında 2008 yılında ilk 10 il arasına girmiştir. 2009 yılında 7. il, 2010 yılında 6 il. ve 2011 yılında 5. il olmuştur.

Türkiye, Suriye'ye karşı 2011'in Kasım ayı sonunda bir dizi ekonomik ve mali yaptırım kararı olarak uygulamaya koymuştur. Bu yaptırımlar Şanlıurfa dış ticaretinde etkisini hemen göstermiştir. 2011 yılı Kasım ayında ihracatta bir önceki aya göre önemli bir değişiklik olmazken, ithalat bir önceki aya göre % 45 azalmıştır. 2012 Ocak-Eylül ihracatı, 2011 Ocak-Eylül ayına göre % 30, ithalat ise aynı dönemde % 25 azalmıştır.

Şanlıurfa'nın Suriye ile dış ticareti noktasında; kriz sonrası döneme tekabül eden 2012 yılının Ocak-Eylül verilerine bakıldığında 2011 yılında 54 milyon dolar olan ihracatın 2 milyon dolara,

945 bin dolar olan ithalatın ise sıfıra indiği görülmektedir. 2011 ve 2012 yılı verilerine aylar bazında bakıldığında; 2012 yılında Şanlıurfa'dan Suriye'ye ithalatın durduğu, ihracatın ise % 90'ların üstünde azaldığı görülmektedir. Bu veriler Kasım 2011 tarihinde Suriye'ye yönelik alınan ekonomik yaptırım tedbirlerinden sonra, Şanlıurfa'nın Suriye ile olan dış ticaretinin durma noktasına geldiğini göstermektedir.

Şanlıurfa kanuni merkezli firmalar tarafından Suriye'ye yapılan ihracat, 2007 yılından itibaren çok büyük bir artış trendi yakalamış ve 2010 yılında zirve noktasına ulaşmıştır. Ancak, Krizin başlamasıyla birlikte 2011 yılından itibaren hızla düşmüş ve 2012 yılının ilk 10 aylık döneminde, zirve yılı olan 2010 yılına göre % 95 düzeyinde gerilemiştir. Güneydoğu Anadolu İhracatçıları Birliği (GAİB) verilerine göre,

Kriz öncesi yıllarda Şanlıurfa'da kayıtlı olan toplam 46 firma Suriye'ye ihracat yapmaktaydı. Bu firmaların Suriye Krizi'nden nasıl etkilendiklerini tespit etmek amacıyla, Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından 2012 yılı Kasım ayında söz konusu firmalarla yüz yüze görüşmeler yapılarak bilgi alınmaya çalışılmıştır. Ancak, bu firmalardan sadece 22'si ile görüşme yapılabildiği. Geri kalan 24 firmaya ise ulaşılamamıştır. Bu firmaların Krizin etkisiyle kapandığı değerlendirilmektedir. "Suriye krizi sizi etkiledi mi?" sorusuna, görüşme yapılan 22 firmadan 21'i "evet" diye cevap vermiştir. Firmalardan % 70'e yakını Suriye'ye olan ihracatın durduğunu, geriye kalanlar ise ihracatın bir önceki yıla oranla çok azaldığını söylemişlerdir. Firmalardan bazıları Kriz nedeniyle Suriye'den alacaklarını tahsil edemedikleri için zor durumda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Yıl	Destek Alan Firmaların Yaptığı İhracat (1)	TRC2 Bölgesinde Yapılan Toplam İhracat (2)	Destek Alan Firmaların Yaptığı İhracatın TRC2 Bölgesi İhracatına Oranı (1/2)	Toplam
2009	19.062	244.281	0,078	1,9
2010	39.667	338.780	0,117	1,8
2011	37.712	316.678	0,119	1,8
2012	35.989	309.878	0,116	1,7

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2013.

Tablo 4- Mali Destek Alan Şirketlerin İhracat Payı (Bin Dolar)

Tabloda görüldüğü gibi destek alan şirketlerin bölge ihracatı içerisindeki payı 2009 yılında % 7,8 civarında iken, sonraki yıllarda % 11'in üzerine çıkmıştır. İhracat başta Irak ve Çin olmak üzere Umman, Suudi Arabistan Endonezya ve Libya gibi çok geniş bir ülke yelpazesine yapılmaktadır. Destek alan firmaların daha fazla ülkeye ihracat yapmaya başladıklarını belirtmesi olumlu bir gelişmedir.

Ekonomi Bakanlığı verilerine göre, 2012 itibariyle TRC2 bölgesinde ihracat yapan firma sayısı 285'tir (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2013: 44). Saha araştırmasından çıkan sonuçlara göre ele alınan 50 civarındaki firmanın % 24'ü daha önce hiç ihracat yapmadığı halde, destek sonrası ihracat yapmaya başlamıştır. Yaklaşık 12 firma eden bu oran halen ihracat yapan firmaların yaklaşık olarak % 4'üdür. Verilen desteğin miktarı ve sadece bir yıllık bir etki olarak düşünüldüğünde bu oran dikkate değerdir.

Türkiye Bankalar Birliği İstatistiklerine göre, TRC2 Bölgesinde bankalara üye işyeri sayısı ülkedeki toplam iş yerlerinin sadece %1,3'ü gibi bir orana tekabül etmektedir. Destek sonrası bankalarla çalışmaya başlayan ve/veya çalışılan banka sayısının artması bu anlamda olumlu bir gelişmedir. Esasen bankalarla çalışma ihtiyacının büyüme ve ihracata yönelme ile doğru orantılı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla daha fazla banka ile çalışmaya başlamak kendi başına anlamlı olmak yerine gelişmenin bir göstergesi olarak kabul edilmesi daha anlamlıdır. Diğer yandan, banka üyeliği ve mevduat açısından ülke sıralamasında çok gerilerde yer alan bölgede alınan kredi miktarının daha yüksek olması sermaye birikimi yetersizliği ile de açıklanabilir. Bu açıdan da Ajans'ın önemli bir işlev yüklediği dikkate alınmalıdır.

Firmaların ihracat rakamları, saha çalışması ve Karacadağ Kalkınma Ajansı İzleme Bilgi Sisteminden temin edilmiştir.

8. Sonuçlar Ve Genel Değerlendirme

Etki analizi çalışmalarının bulguları, uygulanan mali destek programlarının değerlendirilmesinde ve gelecekte yapılacak uygulamaların tasarlanmasında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmaların sağlıklı yapılabilmesi, kullanılan verilerin içeriği ve güvenilirliğine bağlıdır. Bu çalışmada, Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın ilk destek programı olan 2010 yılı uygulamasının etki analizi için izleme sürecinde toplanan şirket verileri ve anket sonuçları kullanılmıştır.

Mali destek programlarının etkisi, genellikle ara hedefler ve nihai hedefler ayırımı çerçevesinde ele alınmaktadır. Yatırım harcamaları, istihdam, satışlar, ihracat ve kurumsallaşma gibi hedefler açısından 2010 yılı Ekonomik Gelişme Mali Destek Programı dikkate değer sonuçlar vermiştir. Firmaların 1/3'ü destek sayesinde yatırım yapmış, % 60'ı destek sayesinde yatırım tarihini öne çekmiş ve bu sayede destek alan işletmelerin yaklaşık % 85'i kapasitelerini arttırmıştır. Destek alan firmaların toplam aktif büyüklüğü, ele alınan dönemde yaklaşık iki katına çıkmış ve net satışları ise yaklaşık olarak % 50 civarında artmıştır.

İşletmelerin % 80'i destek programı ile istihdamını arttırmıştır. Ele alınan dönemde TRC2 Bölgesi istihdam

oranı açısından geriye düşmesine rağmen, destek alan firmaların istihdamını arttırmış olması dikkate değerdir. Destek sonrasında işletmelerin yarısı nitelikli eleman istihdamına başlamış ve işletmelerin yaklaşık yarısı destek sonrasında verimlilik artışı sağlamıştır.

İşletmelerin yaklaşık % 25'i daha önce hiç ihracat yapmadığı halde, mali destek sonrası ihracata başlamış, yarısı ise ihracat yaptıkları ülke sayısını arttırmıştır. Mali destek alan tüm işletmelerin yaptığı toplam ihracatta 2011 yılında belirgin artış göstermiş, Suriye Krizinin özellikle Şanlıurfa'daki firmalar açısından yarattığı olumsuz etkiyle 2012 yılındaki düşüşe rağmen bu artış önceki yıla (2010) göre % 20'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Destek alan şirketlerin bölge ihracatı içerisindeki payı 2009 yılında % 7,8 civarında iken, sonraki yıllarda % 11'in üzerine çıkmıştır.

Destek programı sonrasında işletmelerin % 75'inde kayıtlı çalışan sayısı artmıştır. Bunun dışında kurumsallaşma açısından önem arz eden proje hazırlama kapasitesi, internet sitesi kullanımı, fuarlara ve yurtdışı iş gezilerine katılımda artış olmuştur. Mali destek sonrasında firmalar daha fazla banka ile çalışmaya başlamışlardır. Firmaların tamamında çalış-

lan banka sayısı artmış, % 80'i 2 ve daha fazla banka ile daha çalışmaya başlamıştır. Bu gelişme firmaların, uzun dönemde, piyasalara daha fazla ve daha hızlı entegre olmalarını kolaylaştıracaktır.

Diğer önemli bir konu, işletmelerin proje hazırlama kapasitesi ve bilgilendirme kanallarına ilişkindir. KOBİ kapsamındaki şirketlere yönelik olarak daha çok kullanılan mali desteklerin geniş kitlelere ulaşabilmesi ve proje hazırlık ve uygulama aşamasında beklenen performansın sağlanabilmesi için de bazı bilgilerin değerlendirilmesinde yarar görülmektedir. İşletmelerin % 50'si mali desteklerden Ajans'ın bilgilendirme toplantıları, % 30 civarındaki bir kesim de Ajans'ın internet sitesi vasıtasıyla haberdar olduklarını söylemektedir. Yaklaşık % 80'lik bir kesim doğrudan veya dolaylı olarak Ajans'tan bilgi almış görünmektedir. Bu durum, Ajansın yeni bir kuruluş olmasına ve Bölgedeki ilk uygulaması olmasına rağmen, etkin bir program tanıtım ve bilgilendirme faaliyeti yürüttüğü şeklinde değeri-

lendirilebilir. Ayrıca işletmelerin yaklaşık % 63'ü proje uygulama sürecinde danışmanlık almıştır. Kalkınmada öncelikli yörelerde danışmanlık hizmetlerinin ciddiye alınması gerektiği açıktır.

Sonuç olarak, mali desteklerin çok kısa dönemde nihai hedeflere ulaşmasını beklemek gerçekçi değildir. Ancak bu kısa dönemde sağlanan kayıtlı istihdam, kurumsallaşma, satış, ihracat ve kalifiye eleman istihdamındaki artışlar gibi alanlarda gerçekleşen iyileşmelerin uzun dönem nihai hedeflere ulaşılmasında önemli katkıları olacaktır. Bu ilk destek programı çerçevesinde desteklenen işletmelerin izlenmesine devam edilmesi ve daha sonra uygulanacak programlarda da izleme verileri ile beraber oluşturulacak geniş veri ağı ile birlikte değerlendirilmesi halinde daha sağlıklı sonuçlar alınabilecektir. İzleme ve değerlendirme faaliyetlerinin sistemli ve sürekli hale getirilmesi, kamu kaynaklarının etkin kullanımı ve uygulanan politikalarının iyileştirilmesi açısından dikkate değer katkılar sağlayacaktır.

Ek: Anket Soruları

50

Soru 1- Yararlanıcının toplam ticari tecrübesi?

- a) 0-3 Yıl
- b) 3-5 Yıl
- c) 5-7 Yıl
- d) 7-10 Yıl
- e) 10 Yıl ve üzeri

Soru 2- Yararlanıcının aynı sektördeki toplam ticari tecrübesi?

- a) 0-3 Yıl
- b) 3-5 Yıl
- c) 5-7 Yıl
- d) 7-10 Yıl
- e) 10 Yıl ve üzeri

Soru 3- Yararlanıcının (gerçek kişiler için) veya yönetici ortağın eğitim durumu?

- a) İlköğretim
- b) Lise Mezunu
- c) Ön Lisans Mezunu
- d) Lisans Mezunu
- e) Y. Lisans / Doktora Mezunu

Soru 4- Yararlanıcının ticari faaliyetlerini yürüttüğü tesis / binanın mülkiyeti?

- a) Şirket Mülkü
- b) Ortakların Mülkü
- c) Kiralık

Soru 5- Yararlanıcının ticari faaliyetlerini yürüttüğü tesis / binanın bulunduğu yer?

- a) OSB içerisinde
- b) KSS içerisinde
- c) Diğer

Soru 6- Yararlanıcının sektörü?

- a) Sanayi
- b) Tarıma Dayalı Sanayi
- c) Turizm İşletmeciliği

Soru 7- Yararlanıcının KOBİ tanımındaki sınıfı?

- a) Mikro İşletme
- b) Küçük İşletme
- c) Orta Büyüklükteki İşletme

Soru 8- Yararlanıcının profesyonel yönetici niteliğinde personeli (ön muhasebe/üretim müdürü/pazarlama departmanı... vb) mevcut mudur?

- a) Yararlanıcının profesyonel/yetkin bir şirket kadrosu mevcut
- b) Yararlanıcının profesyonel/yetkin bir şirket kadrosu mevcut değildir. Aile şirkettir.

Soru 9- İşletmenin web sitesi mevcut mudur?

- a) Evet
- b) Hayır

Soru 10- İşletmenin web sitesinin interaktif (e-ticaret) kullanımı var mıdır?

- a) Evet
- b) Hayır

Soru 11- Otel işletmeleri için internetten rezervasyon alma uygulaması var mıdır?

- a) Evet
- b) Hayır

Soru 12- Otel işletmeleri için sezonda ortalama doluluk oranı nedir?

- a) % 30-50
- b) % 51-75
- c) % 76-100

Soru 13- Otel İşletmelerinin turizm acenteleriyle çalışma durumu var mıdır?

- a) Evet
- b) Hayır

Soru 14- İşletmenin Ar-Ge birimi veya laboratuvarı var mıdır?

- a) Evet
- b) Hayır

Soru 15- Ajans desteklerinden nasıl haberdar oldunuz?

- a) Ulusal basından
- b) Yerel basından
- c) Ajansın bilgilendirme toplantılarından
- d) Ajansın web sitesinden
- e) Diğer. Belirtiniz.

Soru 16- Ajanstan aldığınız destek projenin gerçekleşen bütçesinin % kaçına tekabül ediyor?

- a) % 50
- b) % 40-49
- c) % 30-39
- d) % 20-29

Soru 17- Sözleşmeye bağlanan destek tutarı ne ölçüde gerçekleşti?

- a) % 91-100
- b) % 75-90
- c) % 50-74

Soru 18- Destek sürecinde projenizle ilgili zeyilname talebinde bulundunuz mu?

- a) Evet
- b) Hayır

Soru 19- Cevap EVET ise, kabul/red durumu nedir?

- a) Kabul
- b) Ret

Soru 20- Proje uygulama döneminde herhangi bir kişi veya firmadan danışmanlık desteği aldınız mı?

- a) Evet
- b) Hayır

Soru 21- Ajanstan tekrar destek aldınız mı?

- a) İkinci kez destek alındı.
- b) Başvurdu. Ancak destek alamadı.
- c) Tekrar başvuru yapmadı.

Soru 22- Kalkınma Ajansları destekleme modeli ile ilgili katıldığınız hususları işaretleyiniz.

- a) Faydalı bir destekleme modeli, tekrar başvurabilirim.
- b) Bürokrasi çok fazla, tekrar başvurmayı düşünmüyorum.
- c) Ajans personeli, başvurudan nihai ödeme aşamasına kadar her konuda yardımcı oldu.
- d) Ajans destek sistemi objektif değerlendirme kriterlerine dayalıdır. Dışarıdan müdahaleye açık değildir.

Soru 23- Projenin uygulanmasıyla birlikte çalışan sayısında gerçekleşen artış nedir?

- a) 0-5
- b) 6-10
- c) 11-15
- d) 16-20
- e) 21-25
- f) 26-30
- g) 31-35
- h) 36-40
- i) 41-45
- j) 46 ve üzeri

Soru 24- Ajans desteğinin yatırımınız üzerindeki etkisi aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Ajans desteği olmasaydı, yatırımı gerçekleştirmezdim.
- b) Ajans desteği olmasaydı da, yatırımı aynı dönemde gerçekleştirecektim.
- c) Ajans desteği yatırımı planladığımız tarihten öne çekmemize neden oldu.

Soru 25- Ajans desteğinin kurumsal yapınız üzerinde oluşturduğu etki aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Ajans desteği ile firmamızda kayıtlı olarak çalışan personel sayısı arttı.
- b) Ajans desteği ile firmamız kendisine ait web sitesi kullanmaya başladı.
- c) Ajans destek sürecinde firmamız Ajansla koordineli olarak fuar ve yurt dışı iş gezisi organizasyonlarına katıldı.
- d) Firmamız çalışanları veya ortakları Ajansın organize ettiği proje döngüsü yönetimi eğitimlerine katıldı ve firmamızda proje kültürü oluştu.

Soru 26- Proje uygulaması ile birlikte işletme aktif büyüklüğünde veya net satış rakamında gerçekleşen artış miktarı nedir? (Mali tablolardan kontrol edilerek değer girilecek).

- a) % 0-20
- b) % 21-50
- c) % 51-100
- d) % 101 ve üzeri

Soru 27- İşletmenin kar / zarar durumu nedir?

- a) İncelenen dönemlerde Kar
- b) İncelenen dönemlerde Zarar
- c) Proje öncesi dönemde zarar, cari dönemde kar beyan edilmiş.
- d) Proje öncesi dönemde kar, cari dönemde zarar beyan edilmiş.

Soru 28- İşletmenin karlılık performansı nedir?

- a) Kar marjı % 0-20
- b) Kar marjı % 21-50
- c) Zarar

Soru 29- İşletmenin ihracat yapma durumu nedir?

- a) Evet, ihracat yapıyor.
- b) Hayır, ihracat yapmıyor.

Soru 30- İhracatın gerçekleştirildiği ülkeler hangileridir?

- a) Irak
- b) Çin
- c) Umman
- d) Suudi Arabistan
- e) Endonezya
- f) Diğer

Soru 31- İhracat gerçekleştirilmiyorsa, neden?

- a) İç pazarları yeterli görme
- b) Kaynak yetersizliği (sermaye, teknoloji, malzeme... vb)
- c) Aracı işletme bulmadaki zorluk
- d) Dış pazarları tanımama ve bilgi eksikliği
- e) Talep edilen kalite ve miktarda mamul sunamama
- f) Uygun fiyatta mamul sunamama
- g) Yabancı dil yetersizliği
- h) Bürokratik işlemlerin uzunluğu
- i) Diğer, belirtiniz.

Soru 32- Proje uygulaması ile birlikte işletmenin ihracat kapasitesi gelişimi nedir?

- a) Daha önce hiç ihracat yoktu. Proje ile birlikte ihracata başlandı.
- b) İhracat yapılan ülke sayısı arttı.

Soru 33- Proje ile birlikte çalışan niteliğindeki değişim nasıldır?

- a) Çalışan niteliğinde değişim yok.
- b) Proje ile birlikte işletmede profesyonel çalışan ve idareciler istihdam edilmeye başlandı (mühendis/üretim müdürü/pazarlama sorumlusu... vb).

Soru 34- İşletmeye ait proje eş finansmanın kaynağı nedir?

- a) Özkaynaklar
- b) Banka Kredisi

Soru 35- İşletmenin kredili çalıştığı banka sayısında proje öncesi döneme göre artış gerçekleşti mi?

- a) Evet
- b) Hayır

Soru 36- Cevap EVET ise, sayı nedir?

- a) 1 Banka
- b) 2 Banka
- c) 3 Banka
- d) 4 ve üzeri Banka

Soru 37- Otel işletmelerinde proje sonrası doluluk oranındaki artış nedir? (beyana dayalı olarak test edilecek, mali tabloları ile mukayese edilebilir).

- a) % 0-20
- b) % 21-60
- c) % 61-100

Soru 38- Proje ile imalat süreci başlayan ürünle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- a) Faaliyet gösterilen ilde tek imalatçı
- b) TRC2 Bölgesinde tek imalatçı
- c) Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tek imalatçı
- d) Türkiye’de tek imalatçı

Soru 39- İşletmenin üretim kapasitesindeki artış oranı (kapasite raporundaki değere dayalı objektif veri üzerinden) nedir?

- a) % 0-20 artış
- b) % 21-50 artış
- c) % 51-75 artış
- d) % 76-100 artış

Kaynakça

- Batra, G., and Mahmood, S. (2003). *Direct Support to Private Firms: Evidence on Effectiveness*, World Bank Policy Research Working Paper 3170.
- Becker, B. (2013). "The Determinants of R&D Investment: A Survey of the Empirical Research", Discussion Paper Series 2013_09, *Department of Economics, Loughborough University*, revised Sep. 2013.
- Futó, P. (2011). *Evaluation and Impact Assessment of Business Climate Development-With Case Studies from Small Business Development Policy and Regulatory Policy*, Institute of Sociology and Social Policy, Corvinus University, Budapest.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). Temel Ekonomik Göstergeler, <http://esk.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC6AE-CA659BD6F05648192E81EB0C9848AAD19E7579B3250E>, 30.12.2013.
- Karacadağ Kalkınma Ajansı (2012). *Suriye Krizinin Ekonomik ve Sosyal Etkileri Analiz Raporu-Şanlıurfa*, Yayınlanmamış Rapor.
- Karacadağ Kalkınma Ajansı (2013). *İstatistiklerle Şanlıurfa-Diyarbakır. Diyarbakır: Karacadağ Kalkınma Ajansı Yayını*.
- López-Acevedo, G. and H. W. Tan (2011). *Impact Evaluation of Small and Medium Enterprise Programs in Latin America and the Caribbean*, Washington D.C.: World Bank.
- OECD (2007). *OECD Framework for the Evaluation of SME and Entrepreneurship Policies and Programmes*, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/free/8507041E.PDF>, 30.12.2013.
- Özçelik, E. ve E. Taymaz (2008). R&D "Support Programs in Developing Countries: The Turkish Experience", *Research Policy*, Vol. 37 No. 2, pp. 258–275.
- Storey, D. (1998a). *Six Steps to Heaven: Evaluating the Impact of Public Policies to Support Small Businesses in Developed Economies*, Centre for Small and Medium Sized Enterprises, University of Warwick.
- Storey, D. (1998b). "Six Steps to Heaven: Evaluating the Impact of Public Policies to Support Small Businesses in Developed Economies", CSME Working Papers, No. 59.
- TÜİK (2013). Veri Tabanları, <http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm>, 30.12.2013.
- Wren, C. M. and D. Storey (2002). "Evaluating the Effects of Soft Business Support Upon Small Firm Performance", *Oxford Economic Papers*, Vol. 54, No. 2, pp. 334-365.